

6.1 België staat voor meerdere veranderingen

Ondanks de toenemende onzekerheden en een verslechterende mondiale conjunctuur, gaf de Belgische economie in 2019 blijk van enige veerkracht. De bedrijvigheid liet een matige groeivertraging optekenen, terwijl de werkgelegenheidscreatie en de investeringen van de private sector aanhielden. Daaraan werd bijgedragen door de hervormingen van de laatste jaren, met name in het vlak van de pensioenen, door de verlaging van de arbeidskosten en door de werking van de arbeidsmarkt. Die hervormingen op zich zijn echter niet voldoende om eenieders welvaart op duurzame wijze te garanderen.

België blijft, net als vele geavanceerde economieën, voor enorme structurele uitdagingen staan. Die uitdagingen zijn uitgebreid beschreven in de vorige edities van het jaarverslag en in de officiële verslagen van andere Belgische en internationale instellingen. Rekening houdend met de vergrijzing van de bevolking, moet vooral het economisch potentieel worden versterkt door de efficiëntiewinsten te maximaliseren en het aantal werkenden te blijven verhogen. Dat zal voor de bevolking inkomsten helpen genereren en de consolidatie van de overheidsfinanciën en, bijgevolg, de houdbaarheid van het socialezekerheidsstelsel ondersteunen.

Die bevindingen gelden nog steeds. Veeleer dan ze opnieuw systematisch te overlopen, worden de uitdagingen voor de Belgische economie in dit hoofdstuk van het jaarverslag in de context van drie opduikende of steeds duidelijker tot uiting komende trends geplaatst. Om te beginnen, lijken de mondialisering en de fragmentatie van de internationale waardeketens te vertragen onder invloed van, onder meer, een minder open houding ten aanzien van de vrijhandel

De vertraging van de vrijhandel, de digitale ontwikkeling en de transitie naar klimaatneutraliteit zullen de werking van de economie veranderen

en technologische veranderingen die een efficiënte productie op lokaal niveau mogelijk maken. Voorts worden in de productie- en consumptiewijzen in een snel tempo meer geavanceerde digitale technologieën toegepast. Tot slot vereisen de voor de transitie naar een klimaatneutrale economie aangegane verbintenissen een aanpassing van de individuele gedragingen en van de productiemethoden. Die transitie vergt aanzienlijke investeringen.

Door deze trends zal de werking van de economie er de komende decennia anders uitzien. Tegelijkertijd zijn sommige bevolkingsgroepen die zich verzwakt voelen door de hoge mate van mondialisering, de snelle technologische ontwikkelingen en de gevolgen van de milieutransitie, geneigd zich op zichzelf terug te plooiën en die ontwikkelingen te verwerpen. Tegen de stroom ingaan, is op lange termijn echter geen optie.

Integendeel, om dergelijke structurele veranderingen te kunnen opvangen, moeten drie voorwaarden vervuld zijn. Eerst en vooral moet de economie zo efficiënt mogelijk functioneren. Ten tweede moet ze voldoende flexibel zijn om een soepele en snelle reallocatie van de productiemiddelen naar nieuwe activiteiten mogelijk te maken. En tot slot moet ze inclusief zijn en iedereen de kans bieden om zowel bij te dragen tot die transformaties, als er voordeel uit te halen.

Een cruciale factor om die drie doelstellingen te bereiken, is het concurrentievermogen of het productiviteitsniveau van een economie. In juli 2019 publiceerde de OESO een gedetailleerde studie over het productiviteitsverloop in België. Enkele dagen eerder was de Nationale Raad voor de Productiviteit opgericht, die in

december zijn eerste jaarverslag publiceerde. In beide documenten, die in overeenstemming zijn met tal van eerdere studies van de Bank, wordt vastgesteld dat de productiviteitsgroei in België trendmatig vertraagt, deels als gevolg van een gebrek aan technologische verspreiding.

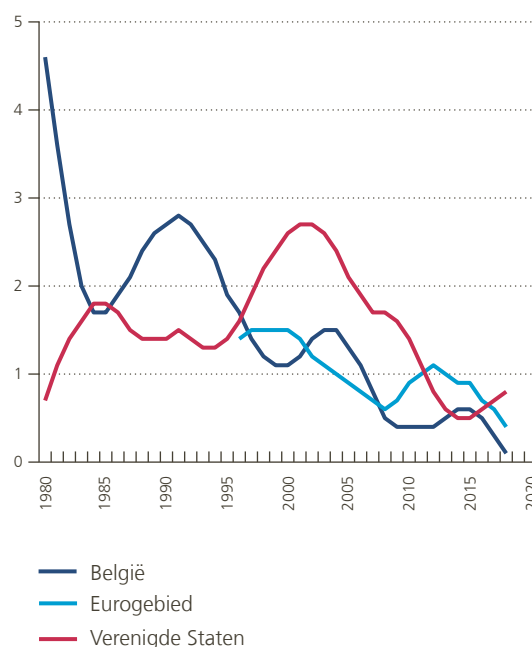
Een tweede essentiële factor is het vermogen om zo efficiënt mogelijk de investeringen te doen die nodig zijn om de technologische en ecologische transitie tot een goed einde te brengen. Die transitie vereisen niet alleen nieuwe infrastructuur en, derhalve, investeringen in vaste activa in sommige essentiële sectoren zoals energie, transport en telecommunicatie, maar ook immateriële investeringen in R&D of in databanken.

Om ervoor te zorgen dat zoveel mogelijk beschikbare arbeidskrachten deelnemen aan die toekomstige nieuwe economie, zijn tot slot ook investeringen in menselijk kapitaal nodig die moeten garanderen dat de arbeidskrachten over de nieuwe, op de arbeidsmarkt vereiste vaardigheden beschikken. Het menselijk kapitaal zal de sleutel tot succes zijn voor de diverse transitie en ervoor zorgen dat iedereen er voordeel kan van trekken.

Grafiek 80

Het productiviteitsverloop in België is minder gunstig dan dat in de andere geavanceerde economieën

(veranderingspercentages op jaarbasis van de zichtbare arbeidsproductiviteit, afgevlakte gegevens)

Bron: OESO.

6.2 Zich voorbereiden op een nieuwe organisatie van de productiemethoden

Vanaf het begin van de jaren negentig tot de economische en financiële crisis van 2008 trok de wereldhandel fors aan. Die sterke uitbreiding van het handelsverkeer ging gepaard met een steeds intensievere en complexere fragmentatie van de productieketens, die zich over de diverse werelddelen uitstrekken. Een en ander werd mogelijk gemaakt door de vlottere toegang tot externe productiefactoren en componenten, een gevolg van de liberalisering van de commerciële en financiële transacties, de verlaging van de douanerechten en de transportkosten, en technologische

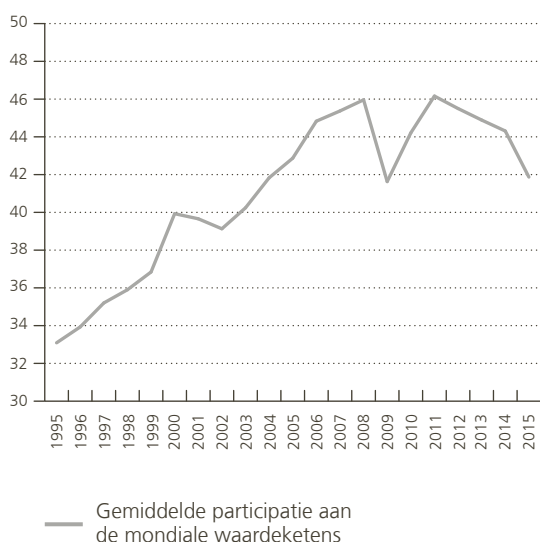
innovaties (de ICT-revolutie), waardoor multinationals ook een grotere rol gingen spelen. Daardoor konden de comparatieve voordelen worden benut van de landen en ondernemingen die actief zijn in de diverse productiestadia, namelijk ontwerp, productie en verkoop aan de gebruikers.

Sinds de crisis lijkt de fragmentatie van de productieketens echter niet te zijn toegenomen. Die kentering is aan verscheidene factoren toe te schrijven, waarvan de neiging om de vrijhandel ter discussie te stellen de duidelijkste is. Die ontwikkelingen zullen niet zonder gevolgen blijven voor België, een middelgrote economie in Europa en een kleine economie op wereldschaal, die echter wel beschikt over grote haven- en logistieke infrastructuur, een dicht transportnetwerk in het hart van de Europese interne markt en bedrijven die zeer actief zijn op de buitenlandse markten.

Grafiek 81

Naar minder mondialisering?

(gewogen gemiddelde van het aandeel toegevoegde waarde van derde landen in de uitvoer van een land en van de toegevoegde waarde van een land in de uitvoer van andere landen, in % van de totale bruto-uitvoer in de wereld)

Bron: IMF.

Toelichting: Extrapolatie 2012-2015, gebaseerd op de databank Trade in Value Added (2018) van de OESO.

De handelsspanningen beïnvloeden de economische relaties

De handelsspanningen tussen de VS en hun voornaamste handelspartners, en het vertrek van het VK uit de EU zijn symptomatisch voor het feit dat sommige landen geleidelijk verschuiven van een visie van multilateralisme en vrijhandel naar een meer protectionistische en bilaterale benadering van het internationaal handelsverkeer. België onderhoudt intensieve handelsbetrekkingen met het VK en, in mindere mate, met de VS. Bijgevolg kan ons land getroffen worden door de invoering van (niet-)tarifaire belemmeringen tegen de Europese interne markt, en eventueel zware vraag- en aanbodschokken ondervinden.

Ook al heeft het VK op 31 januari 2020 effectief de EU verlaten, de onzekerheid over het kader voor de toekomstige relaties tussen de beide handelspartners

zal pas verdwijnen aan het einde van de negotiaties die zullen plaatsvinden tijdens de overgangperiode die, tenzij ze met een jaar wordt verlengd, afloopt op 31 december 2020. Ongeacht het resultaat van die besprekingen, zullen voor het goederen- en dienstenverkeer van dan af dwingender regels gelden dan die welke binnen de EU van toepassing zijn.

De Belgische bruto in- en uitvoerstromen met het VK zijn aanzienlijk: beide zijn goed voor een bedrag

tussen 5 en 6 % van het Belgische bbp. Uit de laatste gegevens van de OESO, die betrekking hebben op 2015, blijkt dat de in België gerealiseerde toegevoegde waarde die rechtstreeks naar het VK wordt uitgevoerd 3,1 % bbp beliep. Daar komt indirect 0,7 % bbp bij, na de verrekening van de Belgische toegevoegde waarde in de uitvoer van andere landen. Van die 3,8 % bbp, werd 86 % verbruikt in het VK en werd het saldo na transformatie opnieuw naar andere markten geëxporteerd.

Tabel 15

Aantal Belgische bedrijven die rechtstreeks actief zijn in het goederen- en dienstenverkeer met het Verenigd Koninkrijk

(2018)

	Exportbedrijven	Importbedrijven	waarvan: Export- en importbedrijven
Totaal	19 122	38 334	6 581
waarvan:			
Bedrijven met minder dan 50 VTE	7 957	13 270	
Bedrijven waarvoor het Verenigd Koninkrijk ten minste 50 % van de uitvoer naar de EU uitmaakt	6 402		
Bedrijven zonder ervaring met de procedures voor uitvoer buiten de EU	6 490		

Bron: NBB.

Uit micro-economisch oogpunt gaat het om vele Belgische bedrijven. Enerzijds leverden, volgens de btw-gegevens, in 2018 19 122 Belgische bedrijven goederen of diensten aan 62 602 Britse bedrijven. Anderzijds waren 38 334 Belgische bedrijven afnemers bij een onbepaald aantal uitvoerders in het VK. In totaal waren 50 875 Belgische bedrijven, waarvan er 51 % gevestigd zijn in Vlaanderen, 22 % in Wallonië en 27 % in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, rechtstreeks betrokken bij het handelsverkeer met het VK. Voor die bedrijven, en voor hun Britse tegenpartijen, zal de invoering van tarieven of van niet-tarifaire en administratieve belemmeringen, zoals gelijkvormigheidsdocumenten of douaneaangiften, de handel sterk of minder sterk afremmen, afhankelijk van de toekomstige relatievorm tussen het VK en de EU.

De blootstelling van de Belgische economie aan de brexit blijft echter niet beperkt tot de bedrijven die rechtstreeks exporteren naar, of importeren uit het

Tal van ondernemingen zullen af te rekenen hebben met de commerciële onrust en de brexit

VK. Indien rekening wordt gehouden met de Belgische leverancier- of klantrelaties met die bedrijven, dan neemt het aantal potentieel betrokken ondernemingen fors toe. Worden enkel de eerste twee rangen van leveranciers of klanten in aanmerking genomen, dan zou naar schatting om en nabij twee derde (65 %) van de Belgische niet-financiële ondernemingen rechtstreeks of indirect te maken hebben met de Britse vraag en zou 89 % van de Belgische niet-financiële ondernemingen van over het hele land in verschillende mate blootgesteld zijn aan een mogelijke prijsstijging voor de invoer uit het VK.

Het vertrek van het VK uit de EU betekent uiteraard niet dat het handelsverkeer met dat land wordt stopgezet, maar wel dat het duurder en minder intensief zal worden. Kader 9 bevat een macro-economische simulatie van het effect dat de brexit op België sorteert, afhankelijk van twee vormen waarin de toekomstige handelsrelaties kunnen worden georganiseerd.

KADER 9

De geraamde macro-economische gevolgen van een zachte en een harde brexit

Nadat een meerderheid van de Britse kiezers op 23 juni 2016 voor uittreding uit de Europese Unie (EU) stemde en het Verenigd Koninkrijk (VK) op 29 maart 2017 het artikel 50 van het Verdrag betreffende de Europese Unie in werking stelde, is een lange periode van onderhandelingen begonnen om een uittredingsakkoord te bereiken. Die uittreding vond plaats op 31 januari 2020. Dan begon een transitieperiode waarin de EU en het VK de principes van hun toekomstige relatie moeten uittekenen.

Die toekomstige handelsrelatie zal bepalen hoe negatief de gevolgen van de brexit zullen zijn voor het VK, maar ook voor de 27 landen die lid blijven van de EU. De macro-economische implicaties van de brexit zullen negatiever zijn naarmate de handelsrelatie tussen de EU en het VK minder preferentieel wordt en sterker beïnvloed wordt door allerhande tarifaire en niet-tarifaire handelsbelemmeringen. Omdat de krachtlijnen van een nieuw handelsakkoord tussen de EU en het VK nog niet bekend zijn, wordt in dit Kader de mogelijke macro-economische impact becijferd aan de hand van twee alternatieve handelsscenario's.

In het eerste scenario (FTA, voor Free Trade Agreement) wordt ervan uitgegaan dat de onderhandelingen uiteindelijk zullen leiden tot een handelsakkoord dat in grote lijnen vergelijkbaar is met het CETA-vrijhandelsakkoord dat in september 2017 ondertekend werd door de EU en Canada. Daarin werden vrijwel alle invoerheffingen afgeschaft die van toepassing waren op de bilaterale handelsstromen van goederen. Volgens dit scenario zou dat akkoord in werking treden na een overgangsfase. Tot de effectieve inwerkingtreding ervan zouden op het VK alle geldende EU-regels van toepassing blijven.

In het tweede scenario (WTO, voor World Trade Organisation) wordt er daarentegen van uitgegaan dat de EU en het VK er niet in slagen een nieuw handelsakkoord te bereiken, waardoor de handelsrelatie, na een identieke overgangsfase als in het vorige scenario, zou worden bepaald door het 'meest begunstigde natie'-principe van de Wereldhandelsorganisatie. Dit principe houdt in dat de aan de wederzijdse handelsstromen opgelegde douanetarieven en voorwaarden niet ongunstiger kunnen zijn dan die welke van toepassing zijn op welk ander land ook waar handel mee wordt gedreven. Na het vertrek van het VK blijft tussen de resterende lidstaten van de EU uiteraard het vrij verkeer van goederen en diensten van kracht. Tegelijkertijd zullen zij en bloc het VK douanetarieven opleggen en zal het VK aan alle resterende EU-landen identieke douanetarieven moeten opleggen.

Zelfs in het geval van een vrijhandelsakkoord, waarbij het bilateraal goederenverkeer gevrijwaard wordt van invoerheffingen, kunnen niet-tarifaire belemmeringen de handel sterk blijven hinderen. Het gaat daarbij vooral om controles waarbij wordt nagegaan of een product al dan niet voldoet aan de voorwaarden inzake vrijstelling van invoerheffingen. Belangrijk daarbij is dat een product de economische 'oorsprongsregels' respecteert, en niet eenvoudigweg wordt doorgevoerd via een derde land waar de tariefvrijstelling niet voor geldt. Er moet ook worden nagegaan of de regelgeving met betrekking tot het productieproces, de veiligheid, de fytosanitaire voorschriften, de publiciteitscampagnes enz. nageleefd werden. Dergelijke niet-tarifaire belemmeringen kunnen de handel sterker afremmen dan invoerheffingen; zelfs een vrijhandelsverdrag zonder enige invoerheffing mag hierdoor absoluut niet gelijkgesteld worden aan een handelsrelatie binnen een douane-unie, waarin goederen, zodra ze er zijn ingevoerd, vrij kunnen circuleren. Overigens gelden ook nieuwe beperkingen voor internationale dienstverleningen.

De macro-economische implicaties van de brexit voor een land zijn grotendeels recht evenredig aan het belang van de handelsstromen die uit de Europese douane-unie worden gelicht en die bemoeilijkt zullen worden door eventuele invoerheffingen en kosten verbonden aan administratieve besommingen. Daarom zal de impact het grootst zijn voor het VK, aangezien het aandeel van de Britse uitvoer naar de EU 45 % bedraagt, terwijl slechts 8 % van de Belgische export naar het VK gaat. Er wordt verondersteld dat de productiviteit van de Britse economie tijdelijk zal vertragen als gevolg van het vertrek van (geschoolde) arbeidskrachten en minder buitenlandse directe investeringen, wat de negatieve implicaties van de brexit voor het VK nog versterkt.

De beide hierboven besproken scenario's werden gesimuleerd aan de hand van het macro-econometrisch model 'Noname' van de Bank, dat ook wordt gebruikt in het kader van de economische projecties voor de Belgische economie. Er werd telkens geraamd wat op middellange termijn (vijf jaar na het beëindigen van de overgangsfase) de verwachte macro-economische impact op de Belgische economie zou zijn, vergeleken met een situatie waarbij het VK de EU niet zou hebben verlaten. Er wordt derhalve geen rekening gehouden met eventuele tijdelijke verstoringen van de handelsstromen en

met een tijdelijk hogere volatiliteit op de financiële markten op het ogenblik dat het VK definitief uit de EU stapt. Voor elk scenario werd geraamd welk effect de nieuwe douanetarieven, de niet-tarifaire handelsbelemmeringen en de wisselkoersbeweging tussen het Brits pond en de euro naar verwachting zullen sorteren op de internationale handelsprijzen tussen het VK en de lidstaten van de EU en welke schade zij de Belgische economie zouden berokkenen, voornamelijk als gevolg van de geringere vraag vanuit het VK. Daarnaast werd ook nagetrokken wat de indirecte impact zal zijn van de afgenomen vraag, uit de overige EU-lidstaten, naar Belgische goederen en diensten, vermits die landen ook de gevolgen van de brexit zullen ondervinden.

In het FTA-scenario wordt ervan uitgegaan dat er geen douanetarieven worden opgelegd, maar dat de kosten die gepaard gaan met de niet-tarifaire handelsbelemmeringen de prijzen van de Belgische invoer uit het VK met 6,9 % doen stijgen. In het WTO-scenario komt die stijging, als gevolg van de nieuwe douanetarieven en de kosten verbonden aan de niet-tarifaire handelsbelemmeringen, op 15,7 % uit. De geleidelijke depreciatie van het Brits pond ten opzichte van de euro zal de invoerprijzen van de Belgische importeurs in de FTA- en de WTO-scenario's echter met respectievelijk 10 en 15 % goedkoper maken, waardoor de totale invoerprijs voor de Belgische importeurs vermoedelijk geen al te grote schokken zal ondergaan. De Belgische bedrijven zullen aanvankelijk moeten opboksen tegen het goedkoper Brits pond, wat de uitvoer verder zal bemoeilijken. Aan Britse zijde zullen de invoerprijzen, uitgedrukt in pond, sterk stijgen door de devaluatie van de Britse valuta en de met de handelsbelemmeringen gepaard gaande extra kosten, die een tijdelijke opstoot van de inflatie in het VK met zich zullen brengen.

Impact van de brexit op de Belgische economie op middellange termijn ¹

(totale impact t.o.v. een scenario zonder brexit;
in %, tenzij anders vermeld)

	FTA	WTO
Consumptieprijzen	-0,2	-0,1
Uitvoerprijzen	-0,3	-0,2
Invoerprijzen	-0,2	0,0
Bbp	-0,3	-0,7
Particuliere consumptie	-0,1	-0,2
Totale investeringen	-0,5	-0,9
Uitvoer	-0,9	-1,7
Invoer	-0,7	-1,4
Werkloosheidsgraad (in procentpunt)	0,2	0,4
Werkgelegenheid	-0,2	-0,5
Reëel beschikbaar inkomen	-0,1	-0,2

Bron: NBB.

¹ Dat is vijf jaar na het beëindigen van de overgangsfase.

De resultaten van deze oefening tonen aan dat de negatieve impact van de brexit voor de Belgische economie relatief beperkt zou blijven, op voorwaarde dat het VK en de EU erin slagen om over een vrijhandelsakkoord van het type FTA te onderhandelen en dat ook goed te keuren. Zo zou het niveau van de Belgische uitvoer op middellange termijn 0,9 % lager liggen dan in een referentiescenario zonder brexit, waardoor de investeringen en de particuliere consumptie respectievelijk 0,5 en 0,1 % lager zouden uitkomen. Het Belgisch bbp zou dan uiteindelijk 0,3 % onder het niveau liggen van een referentiescenario zonder brexit; voor de werkgelegenheid zou dat 0,2 % zijn, en de werkloosheidsgraad van zijn kant zou 0,2 procentpunt hoger liggen.

Wordt geen nieuw handelsakkoord bereikt, dan verslechteren de resultaten aanzienlijk. Het Belgisch bbp zou dan op middellange termijn 0,7 % lager uitkomen dan zonder brexit. Voor de uitvoer, de investeringen en de werkgelegenheid zou dat respectievelijk 1,7 %, 0,9 % en 0,5 % zijn; de werkloosheidsgraad van zijn kant zou 0,4 procentpunt hoger uitkomen.

De resultaten voor de Belgische economie betreffen de impact van het handelsverkeer. Mocht de brexit ook in België het productiviteitsverloop afremmen, bijvoorbeeld als gevolg van verminderde uitgaven voor R&D en innovatie of andere fricties, dan kunnen de implicaties uiteraard toenemen. Uit de bestaande vergelijkende studies blijkt dat, van de EU-landen, België relatief zwaar door de brexit zou worden getroffen.¹

¹ Voor een overzicht van de impact van de brexit volgens diverse simulaties, cf. Bisciari P. (2019), *A survey of the long-term impact of Brexit on the UK and the EU27 economies*, NBB Working Paper 366.

Terwijl de brexit de algemene economische betrekkingen met het VK beïnvloedt, hebben de handelsspanningen tussen de EU en de VS enkel betrekking op een bepaald aantal producten. De mate waarin België aan dat handelsverkeer blootgesteld is, valt echter niet te verwaarlozen, zeker niet voor de direct getroffen bedrijfstakken. Zo wordt de Belgische economie weinig rechtstreeks beïnvloed door de tariefverhogingen die de VS overwegen op de invoer van Europese voertuigen (0,08 % bbp in 2015); als gevolg van de indirecte blootstelling, bijvoorbeeld door de relaties met de Duitse automobielsector, is de totale blootstelling echter drie keer groter (0,24 % bbp in 2015).

Die druk op de organisatie van de internationale handel is niet de enige oorzaak van de vertraagde ontwikkeling van de internationale waardeketens. Ook een zekere heroriëntatie van de bedrijvigheid en van de vraag van de opkomende economische mogelijkheden ten voordele van hun binnenlandse markten, zoals in China, kan ertoe bijdragen.

Technologische innovaties wijzigen de internationale organisatie van de productie

Naast het effect van de handelsspanningen, zou ook een golf van nieuwe digitale technologische innovaties internationale bedrijven er op termijn kunnen toe brengen hun plannen om productiesegmenten over te brengen naar lageloonlanden te herzien en sommige activiteiten (gedeeltelijk) te repatriëren naar het lokaal niveau. Dat gebeurt kennelijk nog niet op grote schaal, maar die zogeheten *near-shoring* of *re-shoring* voltrekt zich geleidelijk aan op ad-hocbasis. Zo telde het project European Reshoring Monitor van het Europees agentschap Eurofound in 2018 46 gevallen van repatriëring van activiteiten door Europese bedrijven; in 2017 waren er dat 74.

Van de nieuwe technologieën nemen die met betrekking tot robotica en artificiële intelligentie (AI) exponentieel toe. Ze beginnen integraal deel uit te maken van de productieprocessen van tal van bedrijven over

de hele wereld. Ook in België worden deze procedés belangrijker. Ons land scoort ter zake vrij goed, dankzij de vooruitgang in de domeinen van het fundamenteel onderzoek en van de industriële toepassingen. Tevens willen de federale en gewestelijke overheden die technologieën ondersteunen. Zo werd meer bepaald in maart 2019 de coalitie 'AI 4 Belgium' opgericht, die een reeks spelers uit de private sector verenigt om, met de steun van federale en gewestelijke agentschappen, het gebruik van AI te stimuleren en de transitie naar AI te vergemakkelijken.

Nieuwe technologieën helpen de productieketens inkorten

Ook de invoering op industriële schaal van 3D-printprocessen, ook wel 'additive manufacturing' genoemd, creëert kansen voor de *re-shoring* van productieprocessen. De eerste betrokken branches behoren tot de verwerkende nijverheid (aeronautica, optische instrumenten en medische apparatuur), waar specifieke – bijvoorbeeld meer solide – materialen kunnen worden gebruikt, maar waar de kosten ook nog relatief hoog en de productievolumes beperkter zijn. Dit productieproces betreft echter een breder scala aan ondernemingen en bedrijfstakken. In de eerdere productiestadia kunnen bedrijven zelf rechtstreeks en meer autonoom *on spot* prototypes creëren en testen.

In latere stadia van de productieketens biedt het flexibeliteit aan de bedrijven, die kunnen inspelen op de vraag van de eindgebruiker en de termijnen naargelang van de behoeften kunnen inkorten. Dat leidt tot een eventuele herstructurering van de waardeketens in 'vraagketens', die bedrijven er zouden kunnen toe aanzetten productiesegmenten te repatriëren waarvoor de nabijheid van de vraag, gekoppeld aan een hoogtechnologische productie, een snellere en gerichte reactie op de voorkeuren van de consumenten mogelijk maakt.

Tot slot kunnen ook de milieuverplichtingen de internationaal verhandelde volumes drukken en zorgen voor een toenemende repatriëring van bedrijven die dicht bij de eindvraag actief zijn. Ook de ontwikkeling van de circulaire economie zou de organisatie van de productiesystemen kunnen wijzigen om de ecologische voetafdruk ervan te verkleinen.

Die reorganisatie van de productie zal ook gevolgen hebben voor de Belgische economie

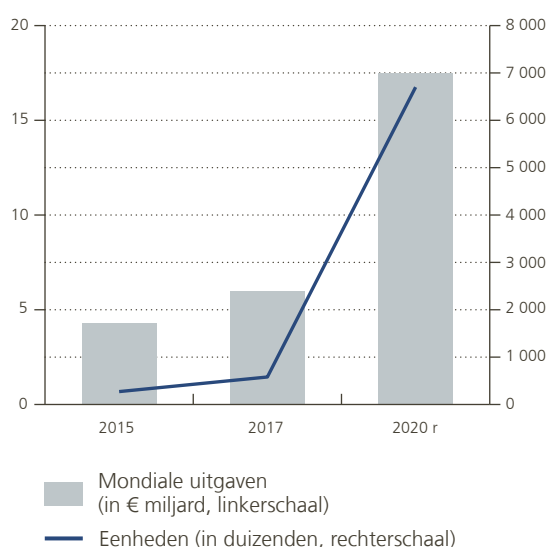
Op het eerste gezicht doet een analyse van de Belgische economische structuur vermoeden dat de internationale handel in 2018 betrekking had op slechts een beperkt aantal bedrijven. Van de 495 876 beschouwde niet-financiële ondernemingen was immers niet meer dan 2,9 % echt actief in de uitvoer en voerde 4,1 % productiefactoren of investeringsgoederen in. 1,6 % was actief als in- én als uitvoerder. Die ondernemingen waren echter goed voor 37 % van de loontrekkende werkgelegenheid in de niet-financiële private sector; de bedrijven die zowel in- als uitvoeren namen 23 % voor hun rekening.

Bovendien zijn om en nabij 54 % van de niet-financiële ondernemingen binnenlandse leveranciers van rang 1 of rang 2 van de exporteurs, waaruit blijkt dat de Belgische economie indirect sterk blootgesteld is aan de buitenlandse vraag. Op analoge wijze zijn 66 % van de Belgische niet-financiële ondernemingen directe klanten van importbedrijven, terwijl 27 % klanten van tweede rang zijn, wat betekent dat ongeveer 93 % van de Belgische niet-financiële ondernemingen indirect afhankelijk is van de toegang tot het wereldwijd goederen- en dienstenaanbod.

Grafiek 82

3D-printen is een technologie die boomt

(wereldwijd gebruik van 3D-printers)

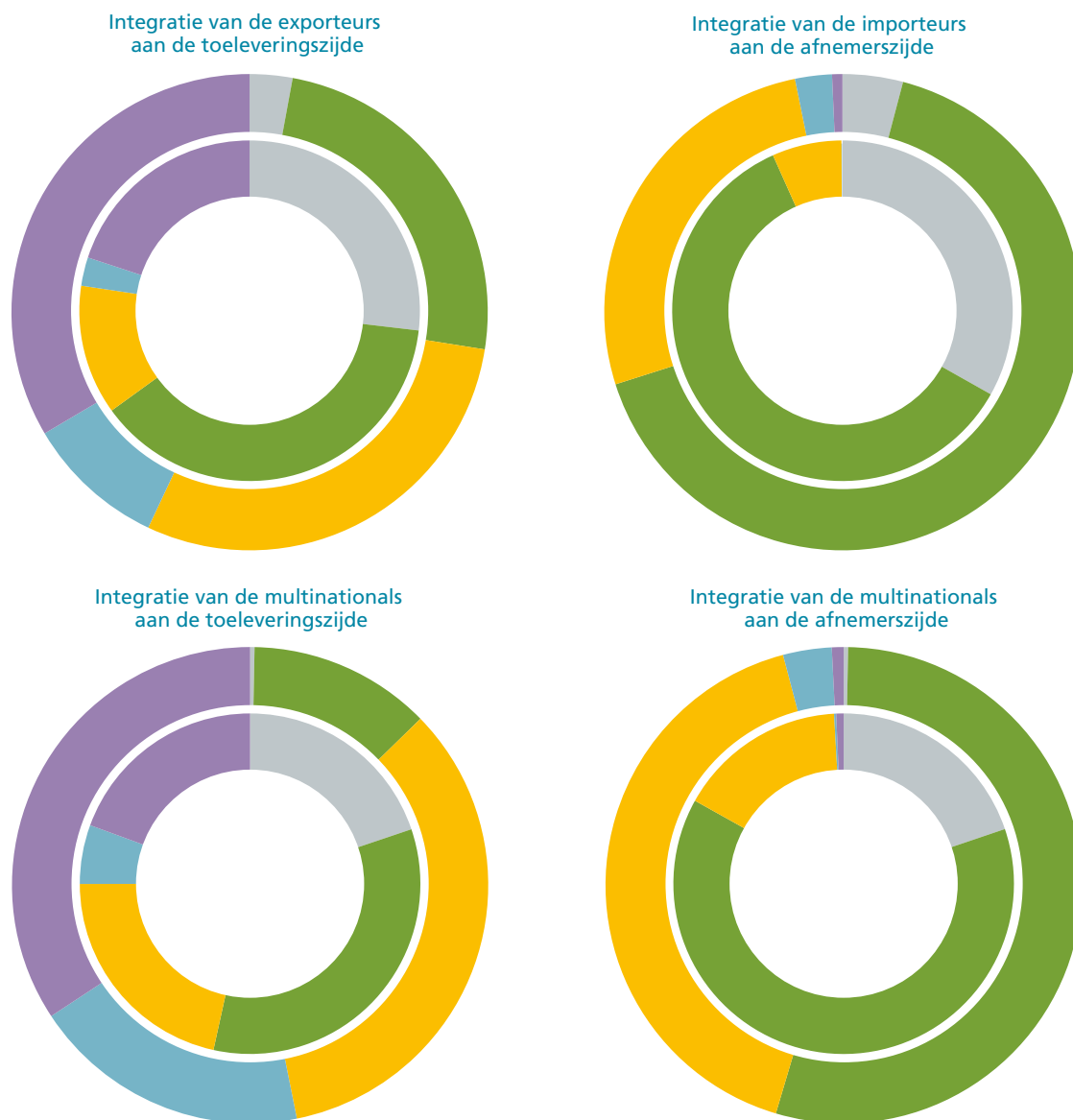

Bron: EC (European Political Strategy Centre).

Grafiek 83

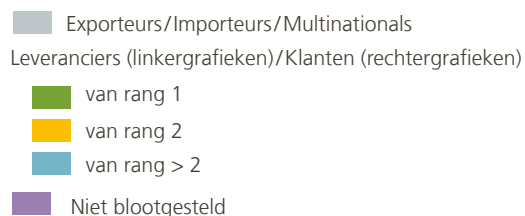
Integratie van niet-financiële ondernemingen in de mondiale waardeketens

(in % van het aantal ondernemingen en van de werkgelegenheid van de niet-financiële sector, 2018)

Buitenste cirkel: aandeel in het totale aantal niet-financiële ondernemingen

Binnenste cirkel: aandeel in de totale werkgelegenheid van de niet-financiële ondernemingen

Bron: NBB.

Toelichting: Een leverancier van rang 1 is een bedrijf dat rechtstreeks levert aan een exporteur of multinational. Een leverancier van rang 2 is een bedrijf dat levert aan een leverancier van rang 1, enz. Een klant van rang 1 is een bedrijf dat rechtstreeks afneemt van een importeur of multinational. Een klant van rang 2 is een bedrijf dat afneemt van een klant van rang 1, enz.

Onder de export- en importbedrijven vormen de multinationals – dat zijn bedrijven die minimaal 10 % van het kapitaal van een buitenlandse onderneming aanhouden – in België een subpopulatie van iets minder dan 1 000 ondernemingen, maar ze stelden in 2018 ongeveer 20 % van de loontrekkenden uit de niet-financiële private sector tewerk. Net als de importeurs en de exporteurs, steunen multinationale ondernemingen voor de ontwikkeling van hun activiteiten op het binnenlands economisch weefsel. Bijna de helft van de niet-financiële ondernemingen (47 %), die bijna 55 % van de loontrekkende werkgelegenheid in de private sector uitmaken, zijn leveranciers van rang 1 of 2 van die gemondialiseerde bedrijven. Slechts iets meer dan 30 % van de Belgische bedrijven zijn geen toeleverancier van de multinationals.

Een aanzienlijk deel van het binnenlands economisch weefsel steunt op de buitenlandse handel

De bedrijven die rechtstreeks deelnemen aan het internationaal handelsverkeer vertonen bijzondere kenmerken. Er bestaat immers een positief verband tussen de participatie aan de internationale handel en het productiviteitsniveau. De werknemers van een exportbedrijf zijn immers gemiddeld 28 % productiever dan die van bedrijven die door hun binnenlandse handel niet zijn blootgesteld aan de rest van de wereld. Het verschil in productiviteit loopt zelfs op tot 50 % als het bedrijf ook importeert. Gemondialiseerde bedrijven spelen dus een belangrijke rol bij het creëren van binnenlandse welvaart.

Hun bijdragen betreffen trouwens niet enkel de eigen activiteiten. Ze spelen ook een belangrijke rol in de verspreiding van technologische innovaties. Via hun handelsverkeer met de uitsluitend binnenlandse bedrijven kunnen ze diverse innovaties doorgeven aan hun klanten en hun leveranciers, of het nu gaat om nieuwe producten, nieuwe productiewijzen of nieuwe managementmethoden. Studies tonen aan dat handelsactiviteiten met gemondialiseerde bedrijven, in het bijzonder met multinationals, aanzienlijke spillovereffecten kunnen hebben op de resultaten van binnenlandse bedrijven. Aangezien de verspreiding van innovaties blijkbaar niet optimaal verloopt, waardoor het verschil tussen de productiviteit van de best presterende bedrijven en die van de andere bedrijven groter wordt, moeten die potentiële spillovereffecten worden aangemoedigd.

De vermelde veranderingen zullen de Belgische economie fundamenteel kunnen beïnvloeden. Sommige Belgische

export- of importbedrijven zouden hun internationaal concurrentievermogen sterk kunnen zien verslechteren door eventuele handelsbelemmeringen of door een slechte technologische positionering ten opzichte van de nieuwe milieubeperkingen, waardoor ze gedwongen zouden worden hun activiteiten af te bouwen of definitief de markt te verlaten. Daardoor zouden ook de economische banden worden verbroken met sommige binnenlandse bedrijven die niet langer positieve spillovereffecten zouden ondervinden van de indirecte participatie aan het internationaal handelsverkeer. Tegelijkertijd zullen die nieuwe internationale handelsomstandigheden andere bedrijven kansen bieden om zich te ontwikkelen in de richting van andere markten, waardoor nieuwe binnenlandse kanalen ontstaan voor de verspreiding van innovaties.

Die creatie-/destructieprocessen op internationaal niveau zijn niet nieuw. Na vijf jaar blijkt de populatie van de in de internationale handel actieve Belgische bedrijven grondig te zijn gewijzigd, waarbij duizenden bedrijven zich hebben teruggetrokken uit de mondiale

Tabel 16

Productiviteitsverschillen en spillovereffecten naargelang van de mate van internationalisering van de bedrijven

(in %, gemiddelde over de periode 2000-2018)

	Gemiddeld productiviteitsverschil ¹	Gemiddeld productiviteits-surplus door een sterkere integratie in de mondiale waardeketens ²
Exportbedrijf	27,9	1,6
Importbedrijf	21,8	5,3
Leverancier van rang 1 ³	18,4	1,3
Leverancier van rang 2 ³	13,0	2,8
Leverancier van rang 3 ³	7,7	1,9
Klant van rang 1 ³	8,5	4,2

Bron: NBB.

1 Ten opzichte van een bedrijf dat niet aan de rest van de wereld is blootgesteld.

2 Ten opzichte van de lagere integratiegraad (bijvoorbeeld exporteur ten opzichte van leverancier van rang 1, importeur ten opzichte van klant van rang 1, leverancier van rang 1 ten opzichte van leverancier van rang 2, enz.).

3 Een leverancier van rang 1 is een bedrijf dat levert aan een exportbedrijf. Een leverancier van rang 2 is een bedrijf dat levert aan een leverancier van rang 1, enz. Een klant van rang 1 is een bedrijf dat rechtstreeks afneemt van een importbedrijf.

markten en vervangen werden door een vergelijkbaar aantal nieuwkomers. Gelet op de sociale kosten die aan deze ontwikkeling verbonden zijn, moet er echter voor worden gezorgd dat die reallocatie van activiteiten internationaal vlot en snel gebeurt.

Ondanks vrijvingen is er druk intergewestelijk handelsverkeer op de binnenlandse markt

Uit een analyse van de typologie van de ondernemingen op basis van hun intra- en intergewestelijke activiteiten in België¹ blijkt dat de meeste bedrijven – tussen 89 en 91 %, afhankelijk van het gewest – slechts één vestiging hebben en dus slechts in één gewest actief zijn. Dat kenmerk beperkt het vermogen van die bedrijven om economische relaties aan te knopen over de gewestgrenzen heen. De meeste economische transacties tussen ondernemingen hebben immers plaats binnen een relatief beperkte perimeter van een dertigtal kilometer.²

Toch zijn, vergeleken met de internationale stromen, de verkoopstromen tussen de gewesten aanzienlijk. Dit betekent dat de handel tussen de drie gewesten de kern vormt van het verkoopnetwerk van de Belgische bedrijven, zelfs in vergelijking met de belangrijkste partnerlanden.

Concreet komt dit erop neer dat, voor de in Vlaanderen gevestigde ondernemingen, Brussel en Wallonië 29 % van de totale verkopen buiten het eigen gewest uitmaken. Ter vergelijking: de verkoop aan Duitsland bedraagt 10 % van dat totaal, die aan Nederland en Frankrijk elk 9 %. De intergewestelijke markt is, met 44 %, voor de Waalse ondernemingen nog belangrijker. De verkoop door Waalse ondernemingen aan Frankrijk, Duitsland en Nederland is goed voor respectievelijk 13 %, 8 % en 4 %. Ook voor Brussel is de intergewestelijke markt de belangrijkste, met 57 %, tegen 7 % voor de VS, 6 % voor Frankrijk en 5 % voor Nederland.

Het belang van de intergewestelijke markt wordt nog onderstreept door het feit dat 6 % van de bedrijven goederen of diensten uitvoert naar andere landen, terwijl 55 % aan ten minste één ander gewest verkoopt. Bij de handel tussen de gewesten zijn dus veel meer ondernemingen betrokken dan bij de internationale handel.

Bij intergewestelijke handelsrelaties worden bedrijven niet gehinderd door tarifaire belemmeringen, wat echter niet betekent dat die stromen probleemloos tot stand komen. Een exportbedrijf voert zijn productie niet uit naar alle landen, en evenzo is een Belgische onderneming niet noodzakelijk actief op het volledig Belgisch grondgebied. Zo drijven 45 % van de niet-financiële ondernemingen enkel handel in hun eigen gewest. Naast de kosten die verbonden zijn aan de afstand tot de klant of de leverancier – kosten die ook binnen één en hetzelfde gewest bestaan –, brengt het aanknopen van handelsbetrekkingen over de gewestgrenzen heen extra kosten met zich. Het onvoldoende beheersen van een andere landstaal of een slechts gedeeltelijke kennis van de markt aldaar remmen het handelsverkeer duidelijk af, trouwens sterker voor het diensten- dan voor het goederenverkeer. Bovendien kunnen uiteenlopende regelgevingen administratieve hinderpalen vormen en het handelsverkeer tussen de gewesten – dat nochtans voor beide partijen voordelig is – in de weg staan.

*Onze gewesten blijven voor
de Belgische ondernemingen
de belangrijkste markt*

Naarmate de voordelen van de mondialisering afnemen, moeten de binnenlandse productiviteitshefbomen worden versterkt

Met een mogelijke internationale reorganisatie van de productie in het vooruitzicht, zal België deel moeten blijven uitmaken van de meest concurrerende economieën en zullen de ondernemingen efficiënter moeten worden, onder meer via een versterking van hun niet-kostenconcurrentievermogen. Een en ander vereist een snellere intensivering van de innovatie-inspanningen. Daartoe moet de overheid zoveel mogelijk ondernemingen aanmoedigen om niet enkel te investeren in R&D, maar ook om nieuwe, door andere ondernemingen ontwikkelde technologieën in gebruik te nemen, en op die manier te proberen het probleem van de gebrekkige technologische verspreiding tussen ondernemingen aan te pakken.

1 Zie Duprez C. en M. Nautet (2019), 'De economische stromen tussen de Belgische gewesten', NBB, *Economisch Tijdschrift*, december, 1–16.

2 Zie Dhyne E. en C. Duprez (2016), 'Drie gewesten, drie economieën?', NBB, *Economisch Tijdschrift*, december, 65–80.

Innovaties zijn de basis van een duurzaam concurrentievermogen

Een groot innovatievermogen is een van de hefboomen die het niet-kostenconcurrentievermogen kan versterken. In dat opzicht is de positie van België binnen de EU de afgelopen tien jaar geleidelijk verstevigd. Ons land behoort momenteel tot een groep van landen die door de EC als sterk innovatief worden beschouwd, en het komt net na de Europese koplopers Zweden, Oostenrijk, Duitsland en Denemarken. In 2018 beliepen de R&D-uitgaven in België immers 2,8% bbp, waarvan twee derde op initiatief van de private sector, tegen gemiddeld 2,1% in de EU. Daarmee haalt België evenwel nog niet de in de Europa 2020-strategie vastgelegde doelstelling van 3% bbp. Die omvangrijke uitgaven zijn niettemin relatief geconcentreerd, niet alleen wat de bedrijfstakken

(chemie en farmaceutische nijverheid), maar ook wat de ondernemingen betreft, aangezien ze door grote Belgische entiteiten (31%) en, vooral, door buitenlandse multinationals (58%) worden verricht.

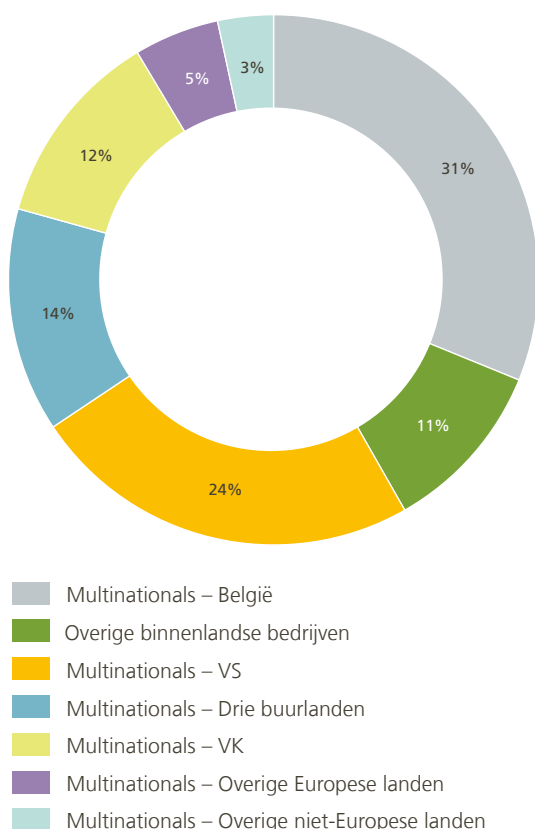
Deze cijfers bevestigen de belangrijke rol die multinationals kunnen spelen in het verspreiden van innovaties. Dat komt niet alleen omdat ze gemakkelijk nieuwe, in andere entiteiten van de groep ontwikkelde technologieën kunnen importeren (wat tot uiting komt in de uitgaven voor octrooien of licenties), maar ook omdat ze zelf belangrijke producenten van binnenlandse innovaties zijn. Daarbij moet worden opgemerkt dat de onderzoeksactiviteiten voor heel wat van die ondernemingen niet volledig losstaan van de nationale onderzoekscentra. Integendeel, die activiteiten worden doorgaans georganiseerd in het kader van technologische clusters die zich dicht bij grote universitaire centra bevinden, waardoor ze overloopeffecten kunnen genereren van het fundamenteel onderzoek naar de ontwikkeling van nieuwe producten of processen.

De concentratie van de R&D-uitgaven bewijst niettemin dat er nog marge bestaat om dat type van uitgaven verder te stimuleren, met name voor kleine of middelgrote niet-geïnternationaliseerde ondernemingen.

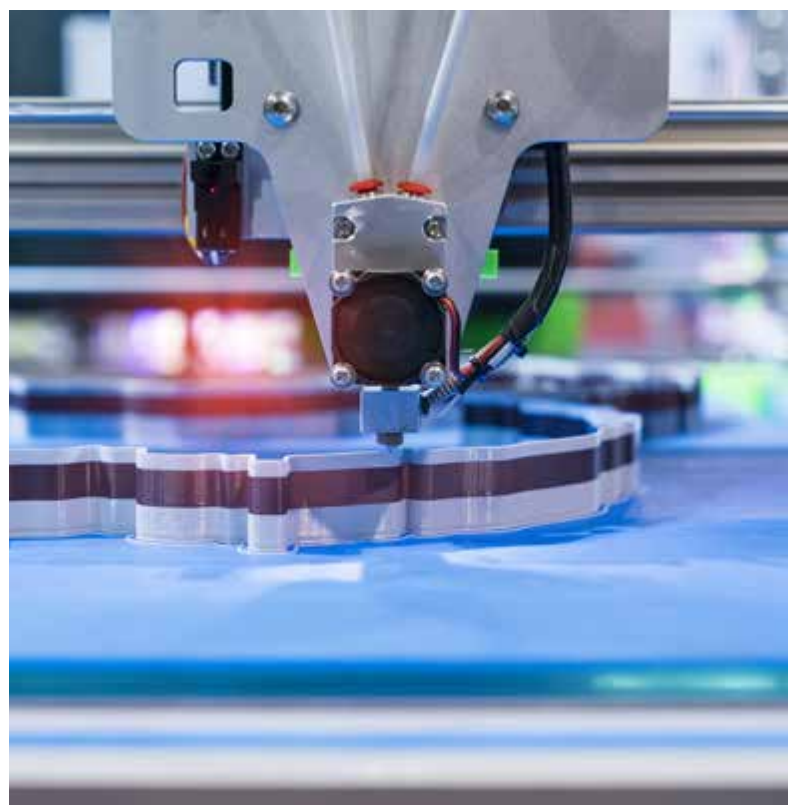
Grafiek 84

Buitenlandse multinationals investeren het meest in R&D

(in % van de totale private R&D-uitgaven, 2015)

Bron: Vennix S. (2019), *Research and development activities in Belgium: A snapshot of past investment for the country's future*, NBB Working Paper 373.

De huidige vormen van overheidssteun voor R&D-inspanningen, waarbij de nadruk ligt op subsidies en vooral op mogelijkheden tot belastingaftrek, zouden verbeterd kunnen worden om de kleinere en jongere – hun plaats op de markt zoekende – entiteiten te bereiken en beter te begeleiden. Terwijl directe subsidies nuttig zijn ter ondersteuning van fundamenteel onderzoek in een vroeg stadium van het innovatieproces, hebben fiscale stimuli zoals belastingkredieten en verlagingen van de heffingen op arbeid, het voordeel dat ze ook ten goede komen aan ondernemingen die nog geen winst maken. Uit een evaluatie door het Federaal Planbureau (FPB)¹ van de fiscale stimuli voor R&D in België blijkt dat de stelsels voor gedeeltelijke vrijstelling van de bronheffing op de lonen van R&D-personeel wel degelijk aanleiding geven tot additionele R&D-activiteiten.

Snellere verspreiding van de digitale technologieën

De digitale technologieën werden vlugger verspreid, en zowel door de ondernemingen als door de burgers

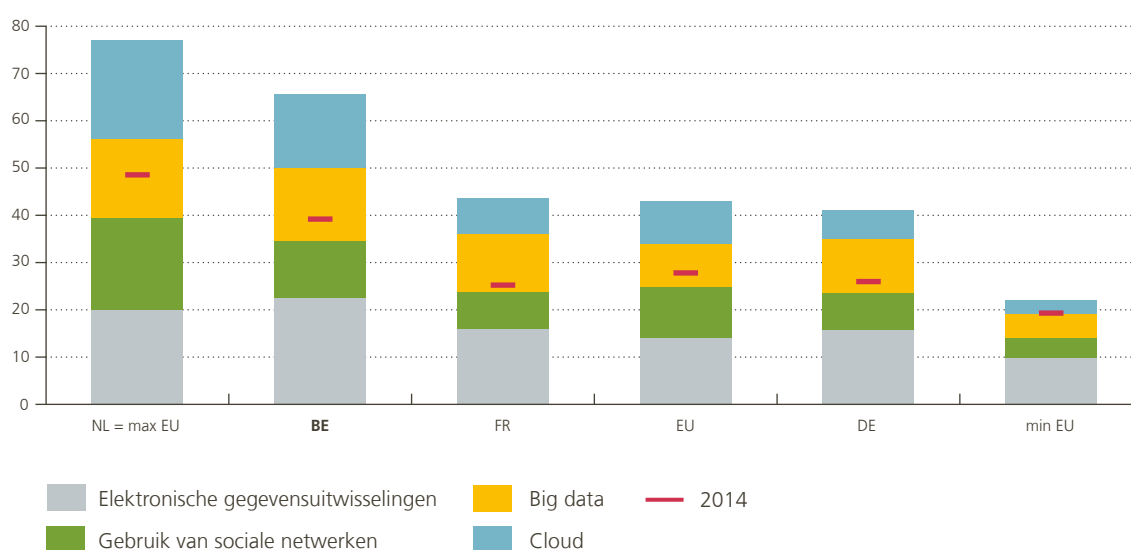
¹ Dumont M. (2019), *Tax incentives for business R&D in Belgium – Third evaluation*, Federaal Planbureau Working Paper 04-19.

sneller in gebruik genomen, dan vele andere innovaties en ze zullen in de toekomst nog belangrijker worden. In 2019 behield België, met nog steeds een plaats in de top tien van de Digital Economy and Society Index (DESI) van de EC, een relatief gunstige positie in het Europees digitaal landschap. Dat resultaat is te danken aan de connectiviteit, een gevolg van de ruime beschikbaarheid van de historische netwerken van snelle en supersnelle vaste en mobiele breedband. Maar het uitblijven van een akkoord tussen de federale overheid en de gewesten over de verdeling van de opbrengsten uit de spectrumveilingen voor het 5G-netwerk – waarvan driekwart nog moet worden toegewezen – kan die voorsprong in gevaar brengen. De goede algemene resultaten van België hebben ook te maken met het feit dat ondernemingen steeds vaker gebruik maken van digitale technologie (e-business) om hun activiteiten uit te oefenen. Ons land neemt ter zake de derde plaats in, ruim boven het EU-gemiddelde, maar onder Nederland. De Belgische bedrijven maken immers steeds vaker gebruik van de mogelijkheden die worden geboden door clouddiensten: 31 % gebruikt ze, dat is bijna het dubbele van het Europees gemiddelde (18 %). De Belgische bedrijven zijn overigens koplopers wat betreft het uitwisselen van elektronische informatie. Er moet evenwel worden opgemerkt dat niet alle

Grafiek 85

De Belgische ondernemingen maken zich de digitale tools eigen

(DESI-index over de mate van integratie van digitale technologieën in de operationele processen van de ondernemingen, 2019)

Bron: EC.

ondernemingen evenveel gebruik maken van, en in dezelfde mate voordeel halen uit die technologische veranderingen. De meest complexe innovaties blijven geconcentreerd in de grote ondernemingen. Evenzo zijn het ook de grote ondernemingen, in het bijzonder die uit de verwerkende nijverheid, die beter profijt weten te trekken van die innovaties, aangezien ze grotere productiviteitswinsten boeken.¹

De voordelen van de digitale tools zijn ongelijk verdeeld over de ondernemingen

Toch is een goed evenwicht vereist om te voorkomen dat onnodig strikte belemmeringen de opkomst van nieuwe, veelbelovende activiteiten afremmen. Die belemmeringen kunnen ook de keuzen van investeerders doorkruisen indien ze gepaard gaan met onevenredig hoge kosten, vooral voor de kleinste ondernemingen, en op die manier de ontwikkeling van nieuwe projecten ontmoedigen. Een té restrictieve reglementering versterkt aldus de positie van de gevestigde bedrijven en technologieën, ten nadele van potentiële nieuwkomers en nieuwe procedures en producten.

Het regelgevend kader moet de economische bedrijvigheid ondersteunen, ...

Een passend regelgevend kader is noodzakelijk om te voldoen aan vereisten zoals de bescherming van consumenten of werkenden, de correctie van markt-imperfecties, of algemene doelstellingen, bijvoorbeeld milieubescherming of het respect voor het privéleven.

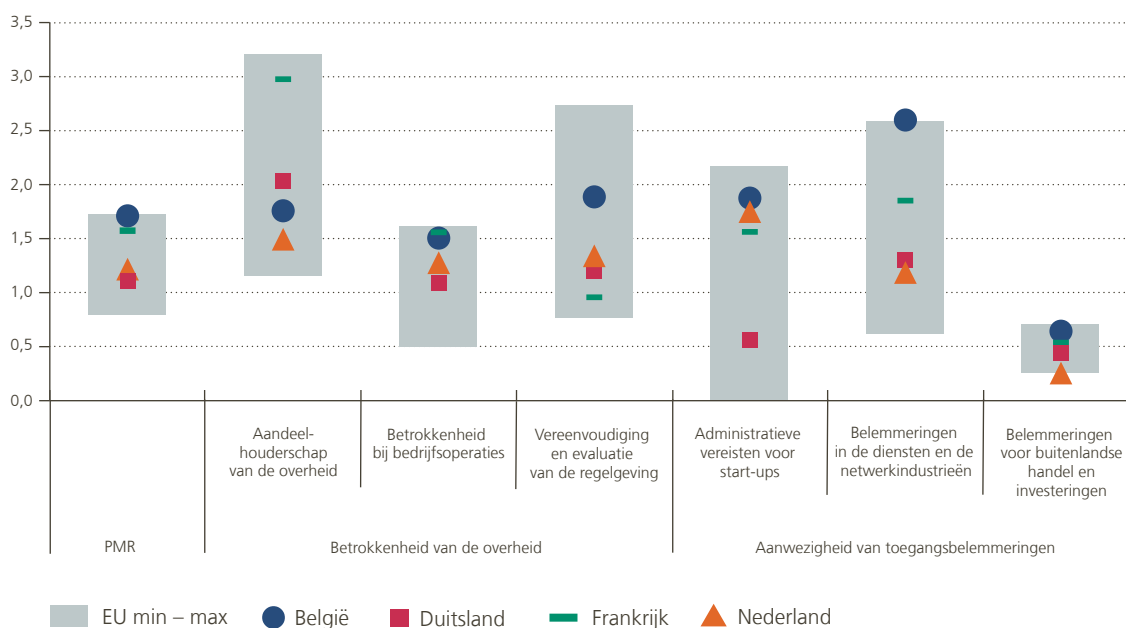
¹ Zie Dhyne et al. (2018), *IT and productivity: A firm level analysis*, NBB Working paper 346.

Hoewel de regelgeving statistisch moeilijk meetbaar blijft vanwege de aard ervan en de diversiteit van de in aanmerking te nemen domeinen en aspecten, wordt ze doorgaans beoordeeld aan de hand van een samengestelde indicator van de OESO. De in 2018 herziene indicator voor de regelgeving inzake de productenmarkten (PMR-indicator) toont aan dat het Belgisch regelgevingskader vrij restrictief is. Die indicator beoordeelt de regelgevende context uit het oogpunt van de verstoringen die voortvloeien uit het

Grafiek 86

De regelgevende context kan beter

(PMR-indicator, op een schaal van 0 tot 6, waarbij 6 de meest restrictieve reglementaire context weergeeft)

Bron: OESO.

beleid van de overheid en uit toegangsbelemmeringen. Vergeleken met de buurlanden, en zelfs met alle EU-landen, lijken de toegangsbelemmeringen in België groter, zowel inzake de administratieve vereisten voor startende ondernemingen als inzake de belemmeringen voor buitenlandse handel en investeringen en de regulering van de diensten en netwerkindustrieën.

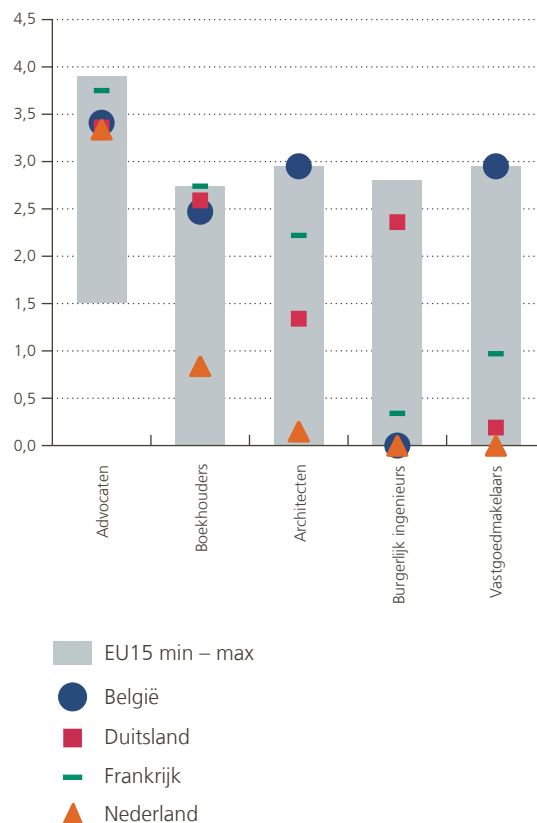
... tot concurrerende diensten leiden ...

Het Belgisch regelgevend kader is blijkbaar vooral voor sommige dienstenactiviteiten uitermate restrictief in vergelijking met de buurlanden en de Europese landen. Voor architecten en vastgoedmakelaars is de regelgeving het strengst van de EU15-landen. Voor boekhouders en advocaten behoort België tot de groep landen die de meeste beperkingen opleggen. Alleen voor burgerlijk ingenieurs gelden in België weinig beperkingen. Er is dus marge om de Belgische reglementering voor bepaalde beroepen meer concurrentiebevorderend te maken. Die regelgevingen beïnvloeden overigens niet alleen deze functies. Door de disfuncties die ze teweegbrengen, staan ze immers ook de goede werking van de van deze diensten afhankelijke activiteiten, en dus van vrijwel de hele economie in de weg. Een evaluatie van het FPB uit 2018 bevestigde dat een concurrentiebevorderende versoepeling van

Grafiek 87

De regelgeving voor de professionele diensten is in België vaak strenger

(schaal van 0 tot 6, waarbij 6 de meest restrictieve reglementaire context weergeeft)

Bron: OESO.

de regelgeving voor sommige takken van professionele diensten, namelijk de diensten van juristen, boekhouders en architecten, de productiviteit en de groei positief zou beïnvloeden.

... en het mogelijk maken het potentieel van de gegevensuitwisseling en de digitale transacties ten volle te benutten

Sommige opkomende activiteiten kunnen voor België bronnen van toekomstige groei zijn en moeten correct worden begeleid opdat ze zich optimaal zouden kunnen ontwikkelen en hun mogelijkheden ten volle zouden kunnen ontplooiën. De e-commerce is een van die snelle groeiers: de afgelopen twee decennia heeft

de ontwikkeling van de onlineverkoop nieuwe kansen voor het bedrijfsleven gecreëerd en de keuzemogelijkheden voor de consument uitgebreid.

Volgens de OESO realiseerden de Belgische ondernemingen in 2018 32 % van hun omzet door middel van onlinebestellingen, dat is een van de hoogste ratio's in Europa (net na Ierland), terwijl het EU-gemiddelde 17 % beliep. Dat aandeel is de afgelopen tien jaar fors gegroeid, waardoor het verschil met de online gerealiseerde omzet in Frankrijk (22 %), Nederland (15 %) en Duitsland (14 %) groter werd. Die goede resultaten weerspiegelen voornamelijk de verkoop dankzij elektronische gegevensuitwisseling en via websites tussen ondernemingen onderling (B2B) en met de overheid (B2G), bijvoorbeeld die in verband met overheidsopdrachten, terwijl de verkopen van ondernemingen aan consumenten (B2C) via websites slechts 3 % van hun omzet uitmaken, een percentage

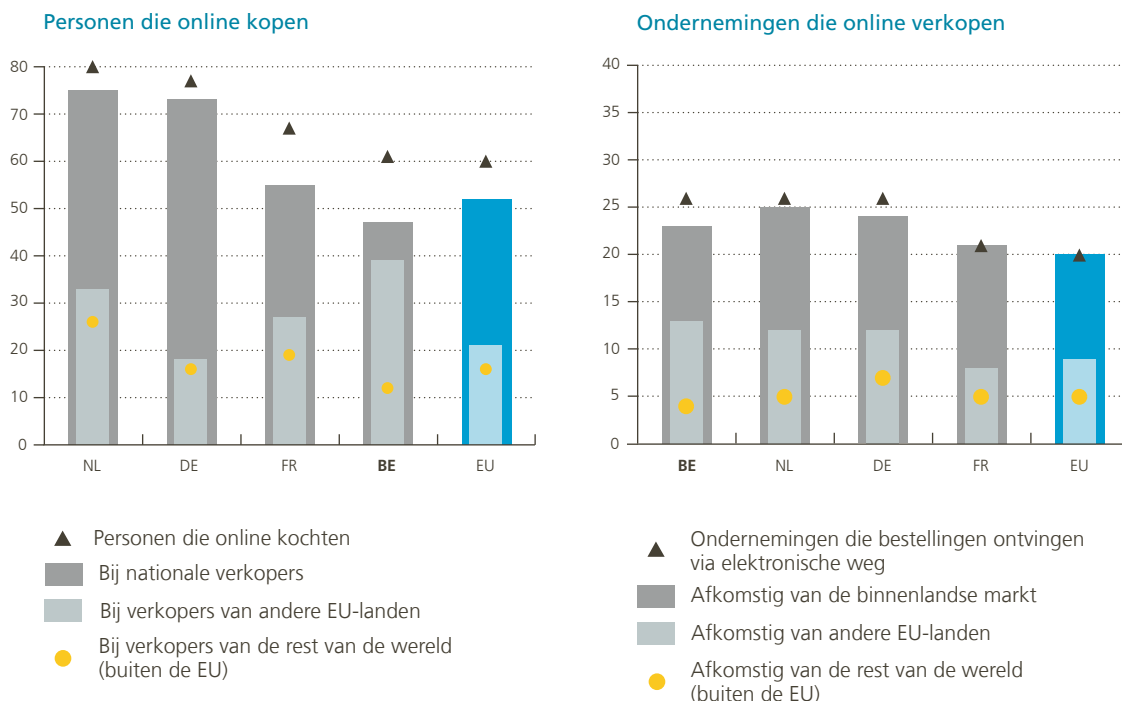
vergelijkbaar met dat in de buurlanden. De digitale transformatie is echter niet in alle ondernemingen dezelfde. Ze blijft bijvoorbeeld achter in de kleinere bedrijven: hun deelname aan die transformatie is weliswaar toegenomen, maar ze blijft beperkter. Wanneer die ondernemingen deze technologieën in gebruik nemen, moeten ze immers leren omgaan met obstakels die verband houden met de reorganisatie van de activiteiten, de verwerving van specifieke competenties en het up-to-date houden van de gebruikte technologie.

Door diverse initiatieven werd het regelgevend kader aangepast om de digitale transitie van ondernemingen nog te versnellen, zoals de Digital Act, cyberbeveiligingsmaatregelen en een federale open data-strategie. Overeenkomstig de gewestelijke strategieën voor slimme specialisatie zijn die maatregelen vooral gericht op de verwerkende nijverheid en op enkele generieke sleuteltechnologieën. Tot slot heeft de FOD Economie

Grafiek 88

Onlinetransacties op de binnenlandse en de internationale markt

(aandeel, in %, van de 16-74-jarigen die de afgelopen 12 maanden online aankopen hebben gedaan, naargelang van het land van de verkopers, en aandeel, in %, van de ondernemingen die het afgelopen kalenderjaar online hebben verkocht, naargelang van de bestemming van de verkoop, 2017-2018)

Bron: OESO.

Toelichting: Aangezien de vermelde categorieën elkaar niet uitsluiten, is de som ervan groter dan het totaal van de individuen/ondernemingen die online bestellingen/verkoop hebben verricht.

in april 2019 een bewustmakingscampagne opgezet om in het bijzonder de kmo's en de micro-ondernemingen aan te moedigen digitale tools te gaan gebruiken en actief te worden in de e-commerce.

De Belgische particulieren verrichten haast evenveel onlineaankopen bij leveranciers van andere EU-landen als bij nationale leveranciers. Voor de aankopen in andere EU-landen is het aandeel ongeveer dubbel zo groot als gemiddeld in de EU. Dat kan mede worden verklaard door diverse belemmeringen voor de ontwikkeling van de e-commerce in België. De geringe omvang van de nationale markt en, meer nog, de tweedeling ervan volgens het taalgebruik van de consumenten in de diverse gewesten, speelt daarin een rol, temeer daar de consumenten eenzelfde dienstverlening met dezelfde faciliteiten kunnen genieten op websites in de buurlanden. Er kan ook gewezen worden op een reeks problemen in de logistieke sector. Zo scoort België aanzienlijk lager dan de buurlanden in de UNCTAD B2C E-commerce Index, die het vermogen evalueert van economieën om e-commerce te ontwikkelen. Uit die vergelijking blijkt dat in België vooral de kwaliteit van de diensten voor de levering van pakjes te wensen overlaat (met een score van 72), terwijl die aanzienlijk beter is in Nederland (94), Duitsland (91) en Frankrijk (87). Het ziet er ook naar uit dat de logistieke middelen in die landen sneller en goedkoper werden ontwikkeld. Overigens kan de versoepeling van de

regels voor nachtwerk en flexibele werktijden waarschijnlijk een antwoord bieden op dat zwakke punt van de logistiek, waardoor de e-commerce met levering van goederen uitgebouwd kan worden.

De regelgeving moet coherent zijn, zowel op internationaal als op gewestelijk niveau

Zelfs binnen de Europese eenheidsmarkt lopen de regelgevende belemmeringen uiteen. Nochtans stelt de OESO dat meer gecoördineerde regelgevingen van de diverse overheden de aan het handelsverkeer verbonden kosten kunnen drukken. A fortiori geldt op de Europese markt dat naarmate een entiteit meer obstakels opwerpt (of onnodig beperkende regels oplegt) die alleen op haar van toepassing zijn en afwijken van die van haar partners, het risico toeneemt dat ze de handelsstromen zal zien afbuigen naar haar buurlanden.

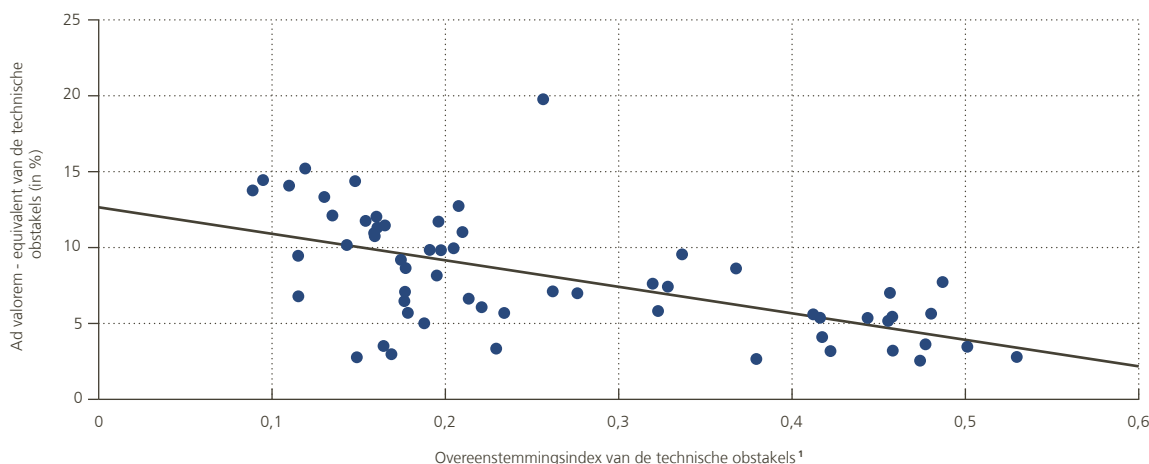
Die noodzaak om de regelgevende kaders met elkaar in overeenstemming te brengen, geldt evenzeer op Belgisch niveau. De handel tussen ondernemingen die niet in hetzelfde gewest gevestigd zijn – en in het bijzonder tussen Vlaamse en Waalse ondernemingen –, kan door verscheidene factoren worden bemoeilijkt; daar kunnen de regelgevende bepalingen en de institutionele context een rol bij spelen. Krachtens de

De mogelijkheden van e-commerce worden nog niet ten volle benut

Grafiek 89

De afstemming van de regelgevende kaders leidt tot lagere kosten in verband met niet-tarifaire belemmeringen

Bron: OECD (2018), *Economic Outlook*, Volume 2018 Issue 2, OECD Publishing, Paris.

1 Om de overeenstemming van de regelgeving te bepalen, wordt beoordeeld of twee landen dezelfde niet-tarifaire maatregel toepassen op een bepaald product dat wordt aangeduid met de zescijferige code van het Geharmoniseerde systeem inzake de omschrijving en de codering van goederen. De sanitaire en fytosanitaire maatregelen en de technische obstakels voor de handel worden in beschouwing genomen. De resultaten worden geaggregeerd en genormaliseerd om tot een cijfer tussen 0 (heterogeniteit) en 1 (overeenstemming van de regels) te komen.

zesde staatshervorming werden enkele bevoegdheden inzake markttoegang overgedragen aan de gewesten. De versnippering van de bevoegdheden tussen de gewestelijke entiteiten brengt een reeks gewestelijke reglementeringen met zich, die in het beste geval meer regelgeving inhouden maar in het slechtste geval tot uiteenlopende regels leiden. Voor de economische actoren die hun markttoegang willen behouden, veroorzaakt die gewestelijke dimensie van de regelgeving – net zoals verschillen in internationale reglementering – binnenlandse handelsbelemmeringen, zoals extra vaste kosten om de ontwikkelingen te blijven volgen, zich eraan aan te passen en ze in het dagelijks beheer toe te passen, of kosten voor diverse vergunningen om bepaalde activiteiten te mogen uitoefenen.

Een vlotte reallocatie van middelen tussen de ondernemingen is noodzakelijk

Om deel te kunnen nemen aan het transformatieproces van de economie, moeten bedrijven hun activiteiten kunnen heruitvinden, dienen nieuwe spelers hun weg naar de markt te vinden en moeten de minder sterk presterende ondernemingen de markt vlot kunnen

verlaten. De Belgische bedrijfswereld is echter relatief inert, met een beperkt aantal oprichtingen en stopzettingen. De bruto-oprichtingsgraad en de brutostopzettingsgraad van bedrijven in België is immers een van de laagste van de EU-landen (met, in verhouding tot het aantal actieve ondernemingen, respectievelijk 6,4 % en 3,3 % in 2017, tegen 10,7 % en 8,7 % voor de EU), wat erop wijst dat de reallocatie van middelen achterblijft.

De meest recente, door Graydon gepubliceerde gegevens over de bedrijfsoprichtingen wijzen op een opwaartse tendens tussen 2016 en 2019, hoewel moet worden opgemerkt dat de gehanteerde definitie, waarin hervattingen van activiteiten in aanmerking worden genomen, enigszins kan afwijken van de economische notie van een bedrijfsoprichting. Deze recente ontwikkelingen zijn bemoedigend, maar het verschil met de andere landen wordt slechts geleidelijk kleiner. De afgelopen jaren werden overheidsmaatregelen genomen, waarvan de eerste positieve tekenen zichtbaar worden. Deze diverse, zowel federale als gewestelijke, initiatieven moeten de ondernemersdynamiek stimuleren via financieringsondersteuningsmechanismen ('Start-up plan') of een versterking van het imago van ondernemers en van de ondernemerscultuur (statuut student-ondernemer). Het komt erop aan het aantal nieuwe,

door jonge ondernemers opgerichte, ondernemingen te verhogen, in eerste instantie in de nieuwe activiteitssectoren, maar vooral de latere ontwikkeling ervan te bevorderen, dankzij een aangepaste financiering van hun diverse uitbreidingsfasen. Ook het percentage sterk groeiende jonge ondernemingen, de gazellen, die in de jaren 2000 goed waren voor bijna 3,5 % van de bedrijfsoprichtingen, moet naar omhoog. Ze zijn actief in alle branches van de economie en hebben de afgelopen tien jaar positief bijgedragen tot de productiviteitsgroei, waardoor ze mee gestalte geven aan het transformatieproces van de Belgische economie.

De stopzettingsbelemmeringen, die volgens de OESO verband hielden met een in België aanzienlijk strenger kader dan in de andere landen, werden versoepeld. Om te beginnen, trad in juni 2017 de 'Wet tot wijziging van diverse wetten met het oog op de aanvulling van de gerechtelijke ontbindingsprocedure van vennootschappen' in werking. Krachtens die wet werd

Eerste positieve tekenen van de reallocatie tussen de ondernemingen

het aantal situaties waarin de ontbinding van een vennootschap kan worden uitgesproken, uitgebreid. Die wet heeft geleid tot een toename van de gerechtelijke ontbindingen van slapende vennootschappen, vooral op initiatief van de Waalse rechtbanken. Als gevolg van de inwerkingtreding, op 1 mei 2018, van de 'Wet houdende invoeging van het Boek XX Insolventie van ondernemingen', in het Wetboek van economisch recht, werd het begrip onderneming uitgebreid en kan elke organisatie die aan die definitie voldoet, gebruik maken van de insolventieprocedures. Bovendien hebben de regering en sommige rechtbanken, in het bijzonder in Brussel, zich steeds meer bereid getoond om vennootschappen die frauduleuze praktijken verrichten, op te sporen en te elimineren. Dat zorgde ervoor dat het door Graydon geregistreerde aantal faillissementen in 2019 een forse stijging liet optekenen, die veeleer werd beïnvloed door die wetswijzigingen dan door een verzwakking van het economisch klimaat.

6.3 Naar een klimaatneutrale economie

De verbintenissen op een efficiënte wijze realiseren

Ook de noodzakelijke transitie naar een klimaatneutrale economie is een belangrijke uitdaging. De productie- en consumptiesystemen moeten niet alleen in de huidige behoeften voorzien, maar ook de welvaart van de toekomstige generaties waarborgen. De verbintenissen die in 2015 op de COP21 te Parijs werden aangegaan, hebben tot doel de concentratie van broeikasgassen in de atmosfeer te verminderen teneinde de opwarming van de aarde onder de 2°C ten opzichte van het niveau van vóór de industrialisering te houden, en verdere inspanningen te leveren om de temperatuurstijging te beperken tot 1,5°C om de zwaarste, zelfs onomkeerbare gevolgen van de klimaatverandering te vermijden.

Tegen die achtergrond heeft de EU klimaatdoelstellingen geformuleerd met betrekking tot een verlaging van de emissies, een verbetering van de energie-efficiëntie en de ontwikkeling van hernieuwbare energiebronnen. De EU had oorspronkelijk streefcijfers vastgelegd voor 2020 – 20 % hernieuwbare energiebronnen, 20 % minder broeikasgasemissies en een verhoging van de energie-efficiëntie met 20 % – en heeft die nadien aangescherpt voor 2030. Als gevolg van het klimaatakkoord van Parijs heeft de Unie haar doelstellingen voor 2030 herzien. Er werd beslist dat de productie van hernieuwbare energiebronnen tegen dan ten minste 32 % van het totaal energieverbruik moet belopen, en de doelstelling betreffende de energie-efficiëntie houdt in dat dit verbruik met ten minste 32,5 % moet verminderen. Bovendien moeten de broeikasgasemissies in de EU op dat ogenblik ten minste 40 % lager uitvallen dan in 1990. Concreet werd de algemene doelstelling van een verlaging van de emissies voor de EU omgezet in ten opzichte van 2005 uitgedrukte

doelstellingen, door een onderscheid te maken tussen, enerzijds, Europese doelstellingen voor industrieën met een sterke broeikasgasuitstoot, die deelnemen aan de Europese regeling voor de handel in emissierechten (–43 % emissies) en, anderzijds, bindende specifieke doelstellingen voor elke lidstaat inzake de emissies van de bedrijfstakken die niet deelnemen aan de Europese regeling voor de emissiehandel, waaronder de bouw, nijverheid en het vervoer. Voor België werd beslist dat de emissies van die bedrijfstakken met 35 % moeten dalen ten opzichte van hun niveau in 2005.

Om die doelstellingen tegen 2030 in de praktijk om te zetten, moeten de lidstaten hun strategie concreet omschrijven. Daartoe dienen ze geïntegreerde Nationale Energie- en Klimaatplannen 2021–2030 (NEKP) uit te werken. Het is de bedoeling dat ze duidelijkheid en zichtbaarheid verschaffen op basis van precieze gegevens over de gehanteerde instrumenten om die doelstellingen te bereiken, alsook over voorzieningszekerheid, integratie in de Europese energiemarkt, onderzoek en innovatie voor de transitie, en concurrentievermogen. Daardoor zouden de draagwijdte en de omvang van de vereiste extra investeringen moeten kunnen worden bepaald en zou het inzetten van particuliere middelen moeten kunnen worden gestimuleerd. België heeft in december 2018

een eerste ontwerp-NEKP met de verbintenissen van de federale overheid en de gewesten ter beoorde-

De klimaatverbintenissen van de overheid vereisen actie

ling aan de EC voorgelegd; ingevolge die analyse werd het plan eind december 2019 bijgesteld en aangevuld. Het definitieve NEKP bevat een uitvoerige omschrijving en beoordeling van de impact die de geplande maatregelen zullen hebben in vergelijking met de doelstelling om de broeikasgasemissies tegen 2030 met 35 % te verlagen. De kwantificeerbare maatregelen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest stemmen overeen met een vermindering van de

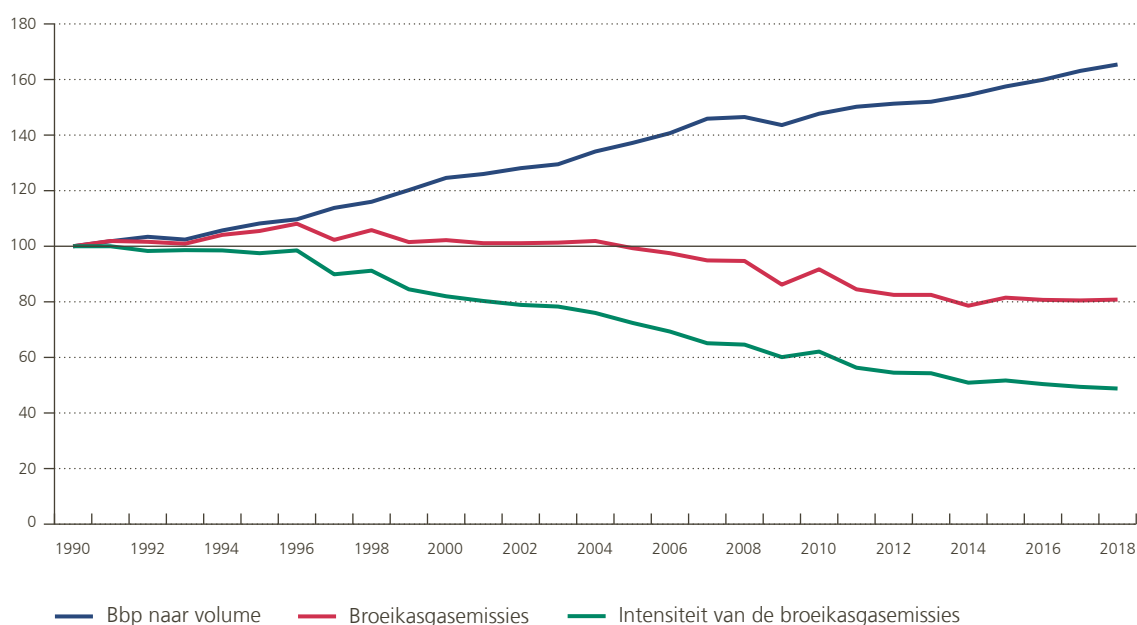
broeikasgasemissies met 40 % ten opzichte van hun niveau in 2005, terwijl de in Wallonië geplande maatregelen ze met ongeveer 37 % zouden verlagen. De twee gewesten streven allebei naar een koolstofneutrale samenleving tegen 2050, maar die doelstelling is in dit stadium nog niet in een concreet actieplan gegoten. Het plan van Vlaanderen behelst maatregelen om de broeikasgasemissies op zijn grondgebied met 32,6 % te reduceren. Het bevat echter ook de toezegging om extra maatregelen te nemen – met name in het vlak van technologische innovaties – teneinde de Vlaamse doelstelling af te stemmen op die van de EU. De maatregelen hebben betrekking op alle domeinen – mobiliteit, gebouwen, circulaire economie, hernieuwbare energiebronnen, enz. –, binnen de grenzen van de respectieve bevoegdheden en rekening houdend met de specifieke territoriale kenmerken en het economisch weefsel van elk gewest. In het federaal gedeelte van het plan worden onder meer investeringen in het spoorwegvervoer beoogd, de afschaffing van de subsidies voor fossiele energiebronnen in 2030 en de invoering, samen met de gewesten, van milieugebonden energieheffingen voor gebouwen.

De ambities van de EU op milieugebied werden op de Europese Top van december 2019 verder opgevoerd. Het 'Groene pact voor Europa', dat door de EC werd voorgesteld op initiatief van Commissievoorzitter von der Leyen, wil tegen 2050 van Europa het eerste klimaatneutrale continent maken. Het bereiken van die ambitieuze doelstelling zal zeer belangrijke gevolgen hebben voor alle actoren van de EU, ook voor België. Daartoe wil de Commissie alle beschikbare hefbomen aanwenden en voor alle beleidsmaatregelen van de Unie duurzaamheid nastreven teneinde een billijke en inclusieve transitie te bewerkstelligen voor de meest kwetsbare landen, branches en individuen. Er zullen verscheidene wetgevende voorstellen worden ingediend om de investeerders voorspelbaarheid te bieden en de transitie onomkeerbaar te maken. Het koolstofvrij maken van de energie- en mobiliteitssystemen moet worden voortgezet, zowel inzake uitrusting als gedrag, en het energieverbruik in de gebouwen moet dankzij renovaties beter worden beheerst. De Commissie stimuleert ook de ontwikkeling van een solide industriële basis in Europa ter ondersteuning van de transitie en, derhalve, van een duurzame werkgelegenheidsschepende economische bedrijvigheid. Bovendien zou de

Grafiek 90

Verloop van het bbp (in reële termen), van de broeikasgasemissies en van de intensiteit van die emissies in België

(indexcijfers 1990 = 100)

Bron: EC.

Europese industrie, door het mondiale leiderschap inzake duurzame producten, diensten en bedrijfsmodellen na te streven, een concurrentievoordeel kunnen genieten. Voor sommige branches wordt trouwens de invoering overwogen van een koolstofaanpassingsmechanisme aan de grenzen, dat tot uiting zou komen in importprijzen die meer rekening houden met het koolstofgehalte van de invoer. Hiermee wordt beoogd het risico af te wenden dat koolstof weglekt wanneer de Europese productie naar andere, minder ambitieuze landen wordt overgeplaatst en/of dat Europese producten worden vervangen door ingevoerde producten met een hogere koolstofintensiteit.

Met die groeistrategie wil het 'Groene pact voor Europa' de uitdagingen van de klimaatverandering aangaan en de achteruitgang van het milieu beperken. Tot dusver heeft de in de verlaging van broeikasgasemissies geboekte vooruitgang het mogelijk gemaakt deze emissies los te koppelen van het bbp-verloop. De aanzienlijk ambitieuzere verbintenissen en doelstellingen voor de komende decennia vereisen echter veel doortastender maatregelen. Er bestaat geen unieke of eenvoudige oplossing om die doelstellingen te bereiken. De consumenten en producenten van goederen en diensten moeten verantwoordelijk worden gemaakt en dienen hun gedrag aan te passen ten voordele van activiteiten, materiaal en producten die de duurzaamheid bevorderen, en dat door de milieukosten van hun beslissingen te verrekenen via, bijvoorbeeld, prijssignalen die de aan hun activiteiten verbonden kosten van de CO₂-uitstoot weerspiegelen.

De overheid moet die transities begeleiden en beschikt daartoe over diverse hefboomen

De overheid beschikt over diverse hefboomen om een passend gedrag aan te moedigen, namelijk overschakelen op goederen en diensten met een geringe koolstofvoetafdruk, energie besparen of emissiearme technologieën invoeren. Zo zijn milieubelastingen, via heffingen op de CO₂-uitstoot of vrijstellingen, de markt voor emissierechten, en de voor sommige activiteiten verleende subsidies bedoeld om de relatieve prijzen en de keuze van de economische actoren te beïnvloeden. Door de goedkeuring van technische normen voor uitrusting en gebouwen en de etikettering van producten

kunnen de energiebesparingen rechtstreeks worden georiënteerd. Ruimer beschouwd, helpt de invoering van energiegerelateerde opleidings- en adviesprogramma's voor het publiek en voor de ondernemingen deugdelijke gedragingen en keuzen bevorderen. Bij al die maatregelen moet de overheid zorgen voor een billijke verdeling van de lasten, zo niet dreigen ze door de bevolking te worden verworpen.

De bevoegdheden ter zake zijn, net als voor andere domeinen in België, verdeeld over diverse beleidsniveaus. De federale overheid is verantwoordelijk voor nationaal te behandelen aangelegenheden (energievoorzieningszekerheid, infrastructuur voor opslag en transport van energie, energielabels voor producten en belastingen op brandstoffen), terwijl de gewesten bevoegd zijn voor lokale vraagstukken (distributie van elektriciteit en gas, ontwikkeling van hernieuwbare energiebronnen, invoering van oplossingen voor rationeel energiegebruik, zoals isolatienormen voor gebouwen). De deelgebieden moeten dus efficiënt met elkaar overleggen om, bij de implementatie van die maatregelen, een coherente aanpak te garanderen. Bovendien vereist het

bereiken van de milieudoelstellingen concrete maatregelen met betrekking tot tal van andere domeinen (transportinfrastructuur en intelligente mobiliteit, ste-

denbouw, digitale infrastructuur, telewerk, belastingen op voordelen in natura en inkomsten, R&D, enz.) teneinde de diverse economische actoren naar een koolstofneutrale samenleving te leiden.

Het bereiken van die doelstellingen vergt aanzienlijke investeringen

Door een oordeelkundig gebruik van de bovengenoemde hefboomen moeten de economische actoren de passende keuzen kunnen maken, met name op het gebied van investeringen in infrastructuur en emissiearme technologieën. Om tegen 2050 koolstofneutraliteit te bereiken, zal zwaar moeten worden geïnvesteerd. In het kader van haar strategische langetermijnvisie 'Een schone planeet voor iedereen' van november 2018 oordeelde de EC dat het bereiken van die doelstelling jaarlijkse investeringen in het energiesysteem en de daarmee verband houdende infrastructuur zal vergen – enkel al voor de investeringen in verband met het verbruik en de energieprestaties van gebouwen, uitrusting en industriële processen – van 2,8% bbp tussen 2031 en 2050,

wat in vergelijking met een scenario dat enkel de reeds voor 2030 aangenomen energie- en klimaatdoelstellingen wil bereiken, neerkomt op extra investeringen van ongeveer € 170 miljard per jaar (0,9 % bbp). Die ramingen zijn vergelijkbaar met de cijfers in het speciaal rapport van het IPCC over de gevolgen van een opwarming van de aarde met 1,5°C, waarin de jaarlijkse investeringsbehoeften om het wereldwijd energiesysteem tussen 2016 en 2035 aan te passen, op ongeveer 2,5 % van het mondiaal bbp worden geraamd. Naast die investeringen is een flinke inspanning nodig in het vervoer, ten belope van zowat 4,5 % bbp, waarvan reeds 4,1 % in de doelstellingen voor 2030 is begrepen, zodat de Commissie de extra inspanning om koolstofneutraliteit te bereiken op slechts € 62 miljard of 0,3 % bbp raamt.¹ In het referentiescenario zou in 2050 reeds 58 % van de voertuigen voor personenvervoer elektrische auto's, hybrides of voertuigen op brandstofcellen zijn. In een koolstofneutraal scenario zou het aandeel van voertuigen met een verbrandingsmotor teruglopen tot 1 % van het wagenpark, dat van de hybrides tot 2 %. Vrachtwagens en bussen vervangen is minder eenvoudig, en het aandeel van de voertuigen met een verbrandingsmotor zou daar in 2050 nog 60-65 % bedragen, waarbij de beoogde koolstofneutraliteit zou worden benaderd door, behalve van elektrische voertuigen, gebruik te maken van minder

*Een stabiel en voorspelbaar
regelgevend kader om de
inzet van alle actoren voor de
energietransitie te bevorderen*

koolstofhoudende brandstoffen zoals biomethaan, waterstof of andere synthetische brandstoffen.

Gelet op de enorme bedragen die in het geding zijn, moeten de investeringen efficiënt gebeuren. De kosten ervan moeten worden getoetst aan de verwachte rendementen op het gebied van de inperking van milieu-externaliteiten. De onzekerheid over de huidige en in de toekomst beschikbare technologieën blijft in dat opzicht groot. Niets doen zou echter niet alleen zware uitdagingen inhouden in verband met de biodiversiteit, de consequenties voor de veiligheid van de bevolking en de effecten van belangrijke klimaatgerelateerde gebeurtenissen. Op termijn zouden er immers ook wereldwijd zware economische gevolgen zijn, hoewel de geavanceerde economieën relatief weinig zouden worden getroffen: volgens

de door de OESO in 2015 gepubliceerde studie 'The Economic Consequences of Climate Change' zouden de verliezen als gevolg van het niets doen in 2060 schom-

melen van 0,2 tot 0,6 % bbp in de EU en Noord-Amerika, maar veel groter zijn in andere werelddelen. De huidige economische situatie biedt echter een kans om die investeringen tegen lagere kosten te doen. Er kunnen immers aanzienlijke financiële middelen worden aangetrokken omdat de totale beschikbare spaargelden omvangrijk zijn (zie Kader 1) en ook de lagerenteomgeving gunstige voorwaarden schept om te investeren. Hoewel die 'groene' investeringen vooral belangrijk zijn om de duurzaamheid op lange termijn te waarborgen, kunnen ze ook (voor een deel) de negatieve effecten van de

¹ Zie in dat verband de website van de EC: https://ec.europa.eu/knowledge4policy/publication/depth-analysis-support-com2018-773-clean-planet-all-european-strategic-long-term-vision_en.

hogere energieprijzen op de economische bedrijvigheid en het concurrentievermogen van de Europese economie compenseren.

Die investeringen moeten uitgaan van zowel de private sector als de overheid. Enerzijds zal er veel beroep worden gedaan op de woningbouw en de tertiaire sector om de energieprestaties van installaties en gebouwen te verbeteren en de transportmiddelen aan te passen aan een meer koolstofneutrale mobiliteit. De industrie en de energiesector moeten hun processen blijven aanpassen. Anderzijds dienen ook de diverse autoriteiten, inclusief de Europese, een deel van de investeringen in infrastructuur voor hun rekening te nemen, hetzij rechtstreeks hetzij door gebruik te maken van specifieke financieringsmechanismen, zoals publiek-private samenwerking. Voor de overheidssector is echter vooral een belangrijke richtinggevende rol weggelegd: de overheid moet een stabiel en duidelijk regelgevend kader uitwerken dat de continuïteit van de aangegane verbintenissen waarborgt en de keuzen van de particuliere actoren stuurt. De ondernemingen en de gezinnen, die een groot deel van de vereiste investeringen moeten verrichten, zullen aldus de nodige prikkels krijgen om de gewenste beslissingen te nemen teneinde te innoveren en de transitie zo efficiënt mogelijk tot stand te brengen. Daarbij moet worden

vermeden dat ze vandaag een koers varen die later niet meer zou zijn toegestaan en/of hen zou laten vasthouden aan niet-duurzame praktijken en investeringen, met het risico dat ze zich niet meer kunnen ontdoen van 'gestrande activa' (*stranded assets*), dat zijn activa waarvan de waarde sneller daalt als gevolg van een wetswijziging. Een duidelijke impuls van de overheid draagt ten slotte bij tot de onontbeerlijke mentaliteitsverandering bij alle betrokken partijen.

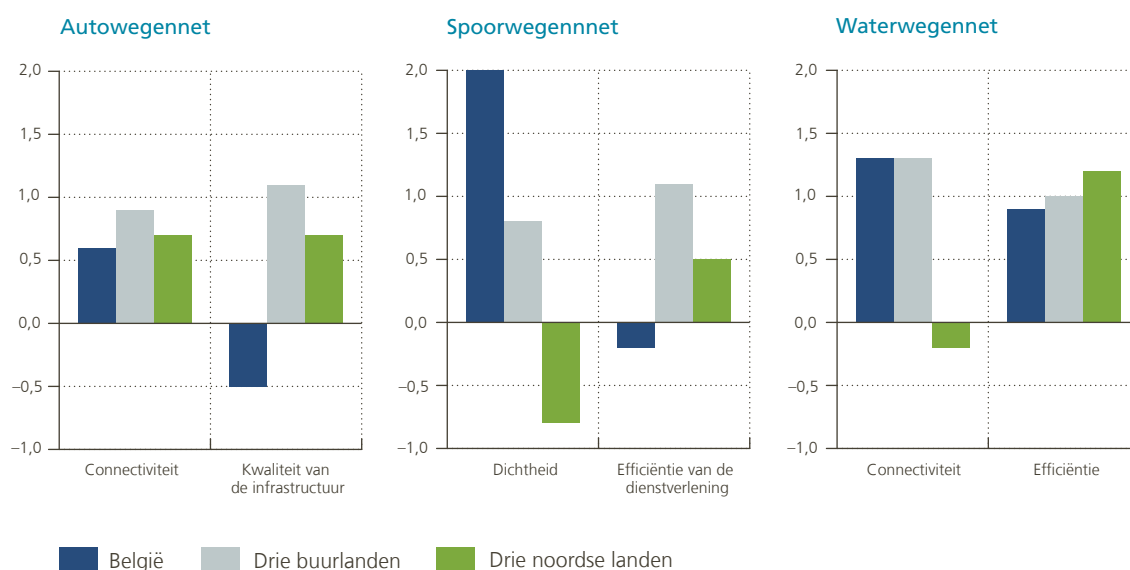
Een gelegenheid om de bestaande infrastructuur te verbeteren en duurzaam te maken

Een deel van de bovenvermelde investeringen moet gebeuren onafhankelijk van de transitie naar een koolstofvrije economie. Dat geldt bijvoorbeeld voor sommige investeringen in infrastructuur. Een kwaliteitsvolle infrastructuur is immers een noodzakelijke voorwaarde, niet alleen om de ondernemingen in staat te stellen normaal te blijven presteren en handel te drijven, maar ook om België aantrekkelijk te houden. Hoewel de dichtheid van de diverse transportnetwerken in België relatief hoog is (inzake de directe afstand tussen twee punten, de dichtheid per

Grafiek 91

De Belgische transportinfrastructuur is beschikbaar, maar de kwaliteit ervan kan tekortschieten

(rond het EU-gemiddelde gestandaardiseerde index)

Bron: WEF.

kilometer van het spoorwegennet, of de beschikbaarheid van (lucht)haveninfrastructuur, lijkt de kwaliteit ervan te zijn afgenomen. Ze vervullen evenwel een cruciale rol omdat ze zorgen voor een vlotte verbinding tussen de economische actoren, met name op logistiek vlak, waarvoor België als een Europese hub fungeert. Ruimer beschouwd, zijn ze belangrijk in het vraagstuk van de mobiliteit, aangezien de toenemende fileproblemen waarmee België te kampen heeft, de economische bedrijvigheid en het woon-werkverkeer van de arbeidskrachten belemmeren. Dergelijke negatieve externaliteiten tasten de aantrekkingskracht van België aan en vereisen een coherent beleid op het hele grondgebied. Ook de digitale infrastructuur is een belangrijke component: de beschikbaarheid van stabiele en up-to-date digitale netwerken maakt integraal deel uit van de criteria waar de ondernemingen rekening mee houden om in een land te investeren.

Die overwegingen stemmen deels overeen met de beschouwingen die in september 2018 in het Nationaal pact voor strategische investeringen werden geformuleerd. Die infrastructuur zou immers moeten verbeterd, en zelfs aangepast worden om een welvarende, inclusieve en op lange termijn duurzame Belgische economie te bewerkstelligen. Het Strategisch comité dat met de werkzaamheden rond dat pact werd belast, heeft prioritaire investeringen en maatregelen waardoor die investeringen rechtstreeks worden ondersteund, opgetekend in zes domeinen (namelijk digitalisering, cyberbeveiliging, gezondheid, onderwijs, energie en mobiliteit). Om de coördinatie tussen de diverse beleidsniveaus te vereenvoudigen, hebben de federale overheid en de regeringen van de deelgebieden een Interministeriële Conferentie voor Strategische Investeringsprojecten opgericht. Die Conferentie wordt bijgestaan door het Strategisch comité, dat een raadgevende rol vervult, en door twee taskforces die de werkzaamheden moeten voorbereiden, respectievelijk inzake investeringsprojecten van nationale omvang en de verbetering van het investeringsklimaat in België. Gezien de politieke omstandigheden werd in maart 2019 besloten de werkzaamheden toe te spitsen op vier, eveneens bij de oefening uitgestippelde transversale projecten, en aldus het investeringsbeleid van de overheid beter te coördineren. De agenda werd aangevuld met twee andere projecten, namelijk één in verband met het milieu (afvalbeheer en circulaire economie) en een ander met betrekking tot de terugwinning van energie uit afvalstoffen.

Voor de transversale projecten komt het er in de eerste plaats op aan het investeringsproces te bevorderen via een harmonisering van het regelgevend en administratief kader, een grotere rechtszekerheid en fiscale zekerheid, en een vereenvoudiging van de toestemmings- en beroepsprocedures, die momenteel zo ingewikkeld zijn dat ze de uitvoering van grote infrastructuurprojecten kunnen afremmen. Dat impliceert ook, ten eerste, een betere interfederale coördinatie van de financiering ervan, samen met de Europese instanties, teneinde gemakkelijker kapitaal aan te trekken van zowel de private sector als de overheid en Europa en, ten tweede, de ontwikkeling van publiek-private samenwerkingen die de mogelijkheid bieden te investeren zonder de overheidsschuld abrupt te verzwaren. Aan dat streven wordt deels voldaan door de voorkeur te geven aan een verschuiving van de overheidsuitgaven naar duurzame investeringen die, bijvoorbeeld, efficiëntere openbare voorzieningen beogen met het vooruitzicht op terugkerende besparingen. Het is de bedoeling om op oordeelkundige wijze strategische investeringen te financieren en te bevorderen die het groeipotentieel van de economie kunnen stimuleren, en toch een gezond en verantwoordelijk begrotingsbeleid te blijven voeren.

België heeft ook behoefte aan een duurzaam en betrouwbaar energieaanbod

In het kader van de transitie naar een koolstofvrije economie zal het voor België de komende jaren een zware uitdaging zijn om het energiesysteem aan te passen aan de verbintenissen, en tegelijkertijd de continuïteit van de dagelijkse energievoorziening tegen een betaalbare prijs te garanderen. Daarbij speelt zowel de productie als het verbruik van energie een rol. Een lager energieverbruik biedt een onmiskenbaar economisch voordeel, heeft een gunstige invloed op de voorzieningszekerheid en zorgt voor een aanzienlijke vermindering van de broeikasgasuitstoot. Dat betekent meer concreet een overgang naar een emissiearmere gebouwenbestand, ecologische vervoerswijzen en een energiezuinige industrie en dienstverlening.

Het energiesysteem aanpassen met behoud van een aanhoudende en betaalbare voorziening

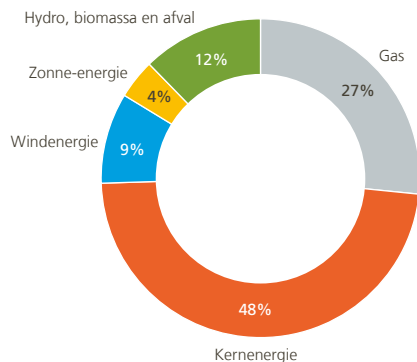
Om de emissiedoelstellingen te bereiken, zal het verbruik van fossiele brandstoffen fors moeten dalen. Daarbij moeten ook, op steeds kortere termijn, de bepalingen nageleefd worden van de wet

Grafiek 92

Het koolstofvrij maken van het elektriciteitssysteem impliceert een aanzienlijke aanpassing

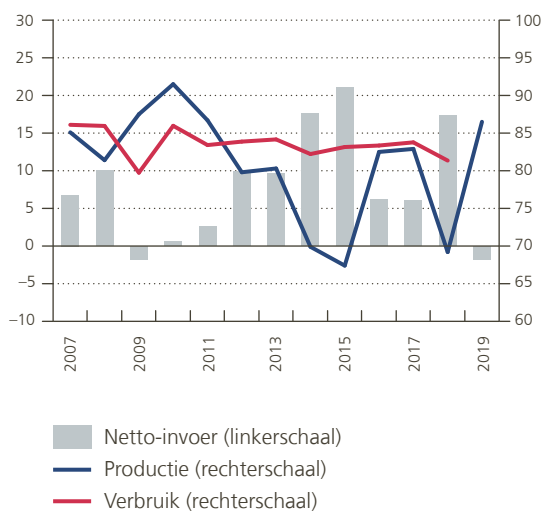
Productiemix in 2019

(in % van het totaal)

Productie, verbruik en netto-invoer

(TWh)

Bronnen: Elia, FEBEG.

van 31 januari 2003 houdende de geleidelijke kern-uitstap tegen 2022-2025, die de federale regering op 30 maart 2018 heeft bevestigd in het kader van het interfederaal energiepact. De ontmanteling van ongeveer 5,9 GW aan nucleair vermogen betekent een belangrijke wijziging in de elektriciteitsmix. In 2019 maakte gas ongeveer 27 % van de opgewekte elektriciteit uit, terwijl kernenergie nog ongeveer 48 % van de totale elektriciteitsproductie in ons land voortbracht. Aangezien het een tijd duurt vooraleer grote energieprojecten werkelijk elektriciteit opleveren, gelet op de tijd die nodig is om vergunningen te verkrijgen en installaties te bouwen, moeten de investeerders onverwijld kunnen rekenen op een stabiel wettelijk kader om hun beslissingen te nemen en de elektriciteitsvoorziening in België na 2025 te helpen waarborgen.

Aangezien geleidelijk moet worden afgestapt van de productie van energie met koolstofhoudende brandstoffen, en als gevolg van de beslissing inzake de kern-uitstap, moet de elektriciteitsproductie aan de hand van hernieuwbare energiebronnen, zoals wind- en zonne-energie, zeer sterk worden opgevoerd. Volgens het Internationaal Energieagentschap zijn de gemiddelde geactualiseerde kosten van de via die bronnen

opgewekte energie tussen 2012 en 2017 aanzienlijk gedaald: met 65 % voor fotovoltaïsche zonne-energie, 15 % voor windenergie aan land en 25 % voor windenergie op zee (waarbij tussen 2018 en 2040 voor offshore nog een extra daling met 54 % wordt verwacht). De integratie van dat soort van productie-eenheden in het elektriciteitssysteem vergt evenwel een aanpassing van de transport- en distributie-infrastructuur naar een meer gedecentraliseerde productie – onder meer door te steunen op een toenemende digitalisering van de apparatuur –, wat het voor die voorzieningsbronnen moeilijker maakt om te concurreren met andere, meer gecentraliseerde productieprocessen.

Ook indien een toereikende hernieuwbare productiecapaciteit zou worden opgebouwd, zal de beschikbaarheid daarvan afhangen van de weersomstandigheden, zonder garantie op een ononderbroken energievoorziening. Dergelijke intermitterende stromen vereisen de beschikbaarheid van een bij te sturen en flexibele capaciteit, die in staat is de productie over te nemen wanneer die ontoereikend is, en aldus het evenwicht tussen productie en verbruik kan bewaren. Het blijkt dus noodzakelijk – tenzij de beslissing inzake de kern-uitstap wordt teruggedraaid – om productie-, opslag- en vraagbeheersingscapaciteit te installeren en/of

operationeel te houden. Daartoe keurde de Belgische overheid in april 2019 de wet betreffende de organisatie van de elektriciteitsmarkt goed, dit teneinde een capaciteitsvergoedingsmechanisme in te stellen. Dat mechanisme bepaalt dat de capaciteitsleveranciers, die via een aanbesteding worden geselecteerd, vergoed worden om die capaciteit ter beschikking te stellen. Bij gebrek aan mature technische oplossingen voor het afvangen, gebruik en vastleggen van koolstof, zal het waarborgen van de voorzieningszekerheid door de installatie van extra capaciteit, met name in de vorm van gascentrales, het echter moeilijker maken om de doelstelling inzake broeikasgasemissies te bereiken.

Een laatste manier om al dan niet tijdelijke energietekorten te compenseren, is het importeren van elektriciteit. Dankzij de centrale ligging van België in West-Europa en de toereikende onderlinge verbindingen tussen de netwerken van de diverse landen kan ons land profijt trekken van de ontwikkeling van een groot Europees elektriciteitsnet. In de praktijk doet België reeds vele jaren een structureel beroep op de invoer van elektriciteit om een deel van zijn verbruik te dekken. Sinds 2000 is ons land bijna steeds een netto-invoerder van elektriciteit geweest en die invoer maakte gemiddeld ongeveer 10 % van het Belgisch verbruik uit. In 2014, 2015 en 2018 was dat aandeel nog groter – tussen 20 en 25 % –, omdat kerncentrales onbeschikbaar waren. Indien op het Belgisch grondgebied onvoldoende (hernieuwbare) productiecapaciteit wordt gecreëerd om te voldoen aan de toekomstige vraag naar elektriciteit, zal onvermijdelijk meer elektriciteit moeten worden ingevoerd. De ontwikkeling van de netwerken en de optimalisering van de onderlinge verbindingen op grond van de behoeften en de vereisten van het elektrisch systeem bevorderen dat

grensoverschrijdend verkeer en maken het, door de krachten te bundelen, mogelijk de risico's verbonden aan de intermitterende aard van de hernieuwbare energiebronnen te verlagen. Internationale samenwerking is dus noodzakelijk. Structureel meer afhankelijk zijn van invoer impliceert echter een aantal risico's. Indien de binnenlandse productie ontoereikend is om op sommige ogenblikken aan de vraag te voldoen (bijvoorbeeld bij onverwachte onderbrekingen van de productie of van het transport van elektriciteit, of als het verbruik piekt), kan de aankoop prijs, in geval van schaarste op de Europese elektriciteitsmarkt, zeer sterk oplopen. En zelfs indien andere landen (buurlanden) over een voldoende voorraad beschikken, kan een systematisch en intensief gebruik van de interconnectiecapaciteit betekenen dat een aanvullende invoer op kritieke momenten onmogelijk zal blijken, wat een verstoring kan veroorzaken in de distributie van energie. Algemeen beschouwd, vergroot het beroep op de invoer van elektriciteit de afhankelijkheid van infrastructuur in de buurlanden, waarvan de beschikbaarheid niet gewaarborgd is, waardoor de elektriciteitsvoorziening van België in het gedrang kan komen.

Het is derhalve raadzaam het risico te vermijden dat bij nationale en buitenlandse investeerders de perceptie ontstaat dat de voorzieningszekerheid onvoldoende gegarandeerd is. Voor de reputatie en aantrekkelijkheid van ons land is het belangrijk dat de kwaliteit van de elektriciteitsvoorziening gevrijwaard wordt. Volgens het Wereld Economisch Forum wordt het Belgisch elektriciteitssysteem als zeer betrouwbaar beschouwd vanwege de stabiliteit van de spanning en het geringe aantal stroomonderbrekingen, wat België in 2019 een 12^e plaats op 141 landen opleverde; die perceptie is de afgelopen jaren evenwel gestaag verslechterd.

6.4 Menselijk kapitaal: bouwen aan de toekomst via een kwantitatieve en kwalitatieve verbetering van het arbeidsaanbod

De digitale transformatie, de vergrijzing van de bevolking en de klimaatverandering zijn evenzoveel tendensen die de economie grondig veranderen. Ze bieden ongetwijfeld nieuwe groeikansen, maar terzelfder tijd impliceren ze nieuwe uitdagingen voor de productiefactor arbeid.

Het menselijk kapitaal vormt de hoeksteen voor het welslagen van die veranderingen. Om de economie te kunnen aanpassen, is het immers van primordiaal belang dat de arbeidskrachten de mogelijkheden krijgen om de vereiste vaardigheden te verwerven en die vaardigheden vervolgens efficiënt aan te wenden. Het initieel onderwijs en de permanente opleiding zijn in dat opzicht weliswaar essentiële actiehefbomen, maar ook andere aspecten zijn van belang, bijvoorbeeld het vlot verlopen van de transities op de arbeidsmarkt en de omvang van de economisch actieve bevolking.

Een betere werking van de arbeidsmarkt en van het onderwijssysteem kan er mee voor zorgen dat de bevolking zich meer kan aanpassen aan de veranderende

aard van het werk. Meer algemeen verhoogt een kwantitatieve en kwalitatieve verbetering van het arbeidsaanbod het productievermogen en maakt ze de economie veerkrachtiger. Voor mensen betekent een baan hebben – op voorwaarde dat het werk gepaard gaat met fatsoenlijke arbeidsvoorwaarden en een degelijke verloning – een verkleining van het risico op armoede, meer sociale inclusie en een bron van inkomen.

De veranderingen in de arbeidsmarkt wijzigen de jobinhoud en de vaardigheden waarover de arbeidskrachten moeten beschikken

De digitalisering van de productieprocessen blijft niet zonder gevolgen voor de arbeidsmarkt. Enerzijds genereert ze een substitutie-effect, wat betekent dat sommige taken voortaan integraal door machines kunnen worden uitgevoerd. Anderzijds is ze complementair, wanneer de mens wordt bijgestaan in de uitvoering

van zijn taken. Dat proces doet vrees ontstaan voor negatieve gevolgen op de werkgelegenheid. Het totale aantal arbeidsplaatsen nam tijdens de afgelopen vijf jaar weliswaar fors toe, maar het is niet zeker dat die trend zich zal voortzetten. Een nettobanenverlies vormt echter geen onontkoombaar gegeven, maar wel een risico waar de arbeidskrachten en de ondernemingen zich moeten op voorbereiden.

Het toenemende beroep op digitale technieken heeft zich vertaald in een polarisatie van de werkgelegenheid: het aandeel van de hooggekwalificeerde en, in mindere mate, de laaggekwalificeerde banen in de totale werkgelegenheid is immers gestegen, terwijl dat van de middengekwalificeerde banen gekrompen is. Niettemin konden in 2018 nog ongeveer 40 % van de arbeidsplaatsen als middengekwalificeerd worden bestempeld, terwijl 10 % van de banen laaggekwalificeerd waren.

De laaggekwalificeerde banen worden gevrijwaard door de persoons- of plaatsgebonden diensten. Bovendien zijn sommige banen die gecreëerd worden als gevolg van de digitale technologie, laaggekwalificeerd. De 'deeleconomie' zal nog groeien, maar momenteel vertegenwoordigt ze in België nog maar een uiterst klein aandeel in de werkgelegenheid. De grote flexibiliteit die ze biedt, leent zich voor de uitoefening van bijbanen. Sommige arbeidskrachten kunnen daar de voorkeur aan geven, waardoor het totale werkgelegenheidsniveau zal stijgen, maar die jobs kunnen ook voor meer kwetsbaarheid zorgen, in het bijzonder als ze in de plaats komen van arbeid in loondienst die recht geeft op een betere sociale dekking of op meer arbeidsbescherming.

De polarisatie kan verdringingsverschijnselen met zich brengen: als middengeschoolde werknemers hun baan verliezen, kunnen ze zich trachten te richten naar mindergekwalificeerde beroepen en op die manier concurreren met de laaggeschoolde arbeidskrachten. Daardoor verzwakt de positie van de laaggeschoolden (ten hoogste een diploma van het lager secundair) op de arbeidsmarkt nog meer. Hun werkloosheidsgraad blijft hoog, namelijk 13,2 % in 2018, tegen 6 % voor de middengeschoolden en 3,5 % voor de hooggeschoolden. Van de 20-64-jarigen met ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs, werkt een steeds kleiner deel; het belooft momenteel 45,6 %.

Als ze aan de slag zijn, hebben ze vaker dan de andere groepen onzekere en slecht betaalde banen of deeltijdbanen waarin ze minder uren werken dan ze eigenlijk zouden willen.

Het is dus cruciaal deze mensen, maar ook personen met andere profielen, te helpen om de noodzakelijke vaardigheden te verwerven, aangezien de loopbanen steeds langer worden en snelle transformaties ondergaan.

Het vaardighedensysteem moet verbeteren

Aan de hand van een reeks van 15 indicatoren toont de 'Europese vaardigheidsindex' (European Skills Index – ESI), die is uitgewerkt door het agentschap Cedefop (het Europees centrum voor de ontwikkeling van de beroepsopleiding) van de EU, welke noodzakelijke factoren gecombineerd moeten worden om het vaardighedensysteem van een land te verbeteren.

De index bestaat uit drie pijlers die elk een aspect meten van het systeem voor opleiding en voor het geschikt maken van vaardigheden. De 'ontwikkeling van de vaardigheden' verwijst naar opleiding en onderwijs: de gehanteerde indicatoren zijn de ratio leerlingen/leerkrachten in de kleuterschool, het aandeel

van de bevolking dat ten minste secundair onderwijs heeft gevolgd, de PISA-scores voor leesvaardigheid, wiskunde en wetenschappen, de recente deelname aan permanente opleiding, het aandeel van studenten in beroepsopleidingen, en het aandeel van personen met hoogwaardige computervaardigheden. De 'activering van de vaardigheden' betreft de overgang naar het beroepsleven en omvat dimensies zoals het percentage voortijdige schoolverlaters, het aandeel van de recentelijk afgestudeerden in de werkgelegenheid, en de activiteitsgraad van volwassenen (25-54 jaar) en jongeren (20-24 jaar). De 'geschiktheid van de vaardigheden' hangt samen met de aanwending van het arbeidspotentieel en meet de langdurige werkloosheid, het aandeel van de onvrijwillig deeltijdwerkers, de overkwalificatiegraad, het percentage lage lonen (werknemers die twee derde of minder van het nationaal mediaan bruto-uurloon verdienen) en, ten slotte, de mate waarin de werknemers geschikt zijn voor hun baan.

De digitalisering van de economie houdt voor de werkgelegenheid kansen en risico's in waarop we ons moeten voorbereiden

Grafiek 93

Europese vaardigheidsindex

(score van 0 tot 100, 2018)

Bron: Cedefop.

De algemene score geeft weer hoe een land presteert voor de diverse componenten van de ESI. De index varieert tussen 0 en 100; hoe hoger de score, hoe beter het resultaat, en het verschil tussen de behaalde score en de waarde 100 geeft de marge voor potentiële verbetering weer. Volgens de algemene score doet België het relatief slecht, wat te maken heeft met verscheidene subdimensies, maar in het bijzonder met de lacunes inzake het activeren van de vaardigheden. Volgens de drie voornaamste dimensies van de ESI, kunnen daarbij diverse kenmerken worden belicht.

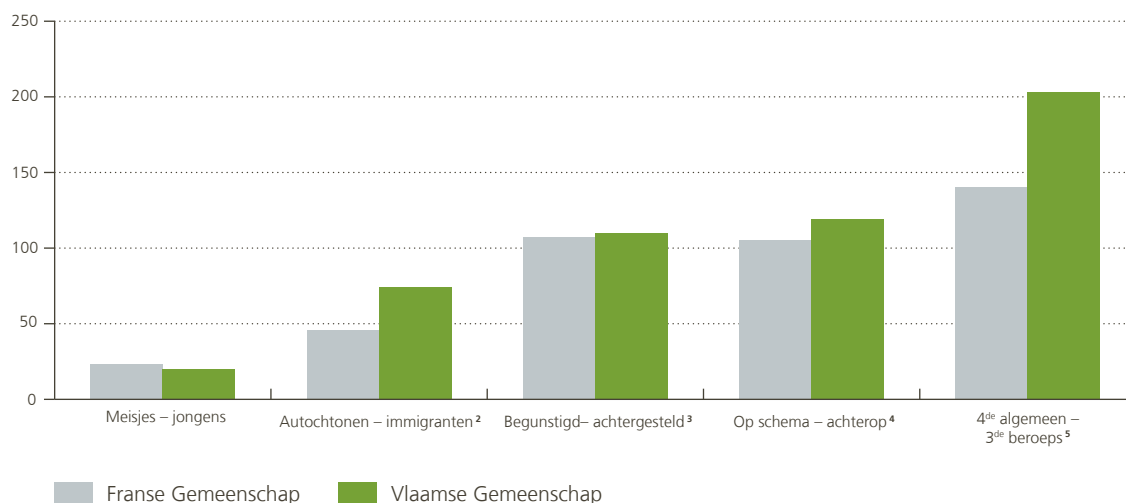
De initiële en de permanente opleiding zijn essentiële aspecten van de ontwikkeling van vaardigheden

De prestaties van onderwijssystemen worden vaak gemeten aan de hand van het PISA-programma van de OESO, waarvan de laatste resultaten gepubliceerd werden in december 2019. Wat leesvaardigheid betreft, het voornaamste vak dat bij deze laatste editie werd getest, ligt de gemiddelde score in Vlaanderen nog boven die van de OESO (een score van 502, tegen 487), terwijl de Franse Gemeenschap een iets lager resultaat (481) laat

Grafiek 94

Het onderwijssysteem blijft onbillijk

(verschillen in PISA-scores voor leesvaardigheid, 2018)¹

Bron: OESO.

- 1 In de PISA-enquête is er geen minimum- of maximumscore; de resultaten worden op schaal gebracht zodat de gemiddelde score voor de OESO ongeveer 500 punten belooft en de standaardafwijking ongeveer 100 punten. De scores zijn dus relatief.
- 2 Verschil tussen de in België geboren leerlingen met in België geboren ouders en de leerlingen (ongeacht hun geboorteplaats) van wie beide ouders in het buitenland geboren zijn.
- 3 Verschil tussen de leerlingen uit het bovenste kwartiel en die uit het onderste kwartiel van de door de OESO berekende sociaal-economische en culturele index.
- 4 Verschil tussen de leerlingen die nooit een jaar hebben overgedaan en die welke dat op z'n minst één keer hebben gedaan.
- 5 Verschil tussen de leerlingen in het algemeen onderwijs (met inbegrip van het technisch transitie-onderwijs in de Franse Gemeenschap) die nooit een jaar hebben overgedaan en die in het beroepsonderwijs (met inbegrip van het technisch kwalificatie-onderwijs in de Franse Gemeenschap) die één jaar hebben overgedaan.

optekenen. Vlaanderen scoort nog steeds veel beter dan het OESO-gemiddelde voor wiskunde en wetenschappen. Voor de Franstalige leerlingen zijn de resultaten voor wiskunde licht verbeterd; ze liggen nu hoger dan het gemiddelde van de OESO-landen. Hun resultaten voor wetenschappen vallen iets lager uit dan het gemiddelde in de andere landen en blijven stabiel ten opzichte van de vorige cycli. Sinds de start van de PISA-scores is het Vlaams gemiddelde voor die drie domeinen echter aanhoudend significant gedaald. Voor leesvaardigheid, een vaardigheid die sinds de start van PISA in 2000 wordt getest, bedraagt de daling inmiddels 30 punten. Vertrekkend van een veel lager niveau dan dat van de Vlaamse Gemeenschap in 2000, zette in de Franse Gemeenschap in 2012 een neerwaartse beweging in, met sindsdien een verlies van 16 punten.

Een inclusieve groei die zoveel mogelijk mensen toegang tot werkgelegenheid verzekert, vereist onderwijs dat zelf inclusief en kwaliteitsvol is. Nochtans is de school

**Een kwaliteitsvol en inclusief
basisonderwijs is onontbeerlijk**

nog al te vaak een plaats waar ongelijkheden worden gereproduceerd. De sociaal-economische achtergrond blijft de voornaamste verklarende factor voor de verschillende dimensies.

Om de heterogeniteit van de leerlingen te beheren, laten de Belgische onderwijsystemen hen in groten getale zittenblijven (in de Franse Gemeenschap bleef bijna één 15-jarige op twee tijdens zijn schooltijd al ten minste eenmaal zitten, in de Vlaamse Gemeenschap is dat één op vier) en worden ze vaak geheroriënteerd. De gradatie in de studierichtingen is duidelijk: de leerlingen zonder schoolachterstand en in de algemene studierichting laten de hoogste scores in de PISA-tests optekenen, en zittenblijvers in de algemene studierichting hebben hogere scores dan die van de jongeren die 'op schema zitten' in het beroepsonderwijs. De leerlingen die moesten zittenblijven én geheroriënteerd zijn naar het beroepsonderwijs (dit laatste is nog zelden een eerste keuze) zijn tweemaal benadeeld en laten de laagste scores optekenen.

De OESO heeft aangetoond dat een verhoging van de overheidsuitgaven voor onderwijs op zich niet voldoende is om betere schoolresultaten te garanderen. Die resultaten worden veeleer bepaald door de wijze waarop de middelen worden aangewend.

De Bank heeft geanalyseerd hoe efficiënt het overheidsbeleid uit macro-economisch oogpunt is¹, ook wat de onderwijssystemen betreft. Om de ingezette input te meten, werd bij deze oefening rekening gehouden met zowel de overheids- als de particuliere uitgaven voor onderwijs. De output werd dan weer geraamd aan de hand van een samengestelde index die de volgende indicatoren omvat: de scores van de leerlingen bij de PISA-tests (wiskunde, leesvaardigheid en wetenschappen) van 2015, het aandeel van de bevolking met een diploma van het secundair of hoger onderwijs, de taalvaardigheid, de tevredenheid van de burgers over het onderwijssysteem, de perceptie van de onderwijskwaliteit en de beschikbaarheid van geschoolde arbeidskrachten. Volgens de analyse presteren Duitsland en Finland het best. In de Zuid-Europese landen, daarentegen, lopen de uitgavenniveaus sterk uiteen, maar hun resultaten zijn de minst goede. België sluit vrij nauw aan bij de relatief efficiënte landen, en neemt daarbij een tussenpositie in: onze uitgaven en

resultaten liggen onder die van Finland, maar boven die van Duitsland. Overigens kunnen de resultaten en de kosten ook binnen eenzelfde land uiteenlopen; dat is het geval in België. Uit de PISA-enquête blijkt immers dat de scores voor wiskunde, leesvaardigheid en wetenschappen in de Vlaamse Gemeenschap gemiddeld beschouwd hoger liggen dan in de Franse Gemeenschap.

Het onderwijssysteem wordt momenteel hervormd

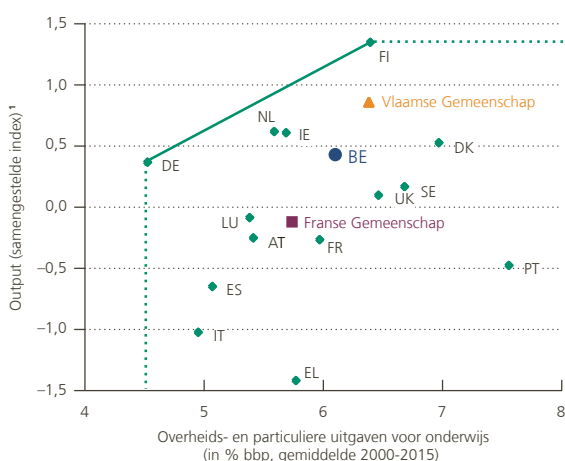
De Franse Gemeenschap, die enkele aanhoudende problemen ervaart met de efficiëntie en de billijkheid van het schoolsysteem, heeft een excellentiepact uitgewerkt, waarvan de maatregelen over verscheidene jaren worden gespreid. Het systeem is ingrijpend gewijzigd: het onderwijs moet voor alle kinderen vroeger starten (op vijfjarige leeftijd) en de gemeenschappelijke – polytechnische en pluridisciplinaire – basisjaren worden verlengd. Op die manier wordt getracht de doelstelling inzake efficiëntie te bereiken, vermits die de verbetering beoogt van de basiskennis, maar ook van creativiteit, ondernemerszin en ‘soft skills’. Door de leerlingen langer samen te houden en nog slechts twee richtingen aan te bieden (transitie en kwalificatie), wil men het watervalstelsel tegengaan dat segregatie in de hand werkt. Zittenblijven is niet verboden, maar er worden alternatieve strategieën uitgewerkt ter bevordering van de differentiatie- en remediëeringspraktijken. Voorbeelden daarvan zijn het verstrekken van extra middelen aan de directies zodat die zich kunnen toespitsen op hun voornaamste opdrachten, het bevorderen van samenwerkingspraktijken tussen leerkrachten, alsook het plan om deze laatste beter, en continu, op te leiden.

In Vlaanderen is de leerlingenbegeleiding hervormd. Het actieplan ‘Samen tegen schooluitval’ bestaat uit een vijftigtal acties. De goedkeuring van het decreet betreffende duaal leren in Vlaanderen creëert een volwaardige kwalificerende studierichting, parallel met het voltijds secundair onderwijs. Het nieuwe systeem is bedoeld om leerlingen ertoe aan te zetten een positieve keuze te maken voor het technisch of beroepsgericht secundair onderwijs. Het hervormd volwassenenonderwijs kan een alternatieve richting worden die jongeren die de school voortijdig hebben verlaten, een nieuwe kans tot scholing biedt. Het voorziet in een financieringssysteem dat gericht is op de zwakke groepen en op het behalen van een diploma van het secundair

1 Cf. Cornille D. et al. (2017), ‘De efficiëntie van de Belgische overheid’, NBB, *Economisch Tijdschrift*, juni, 31–41.

Grafiek 95

Uiteenlopende resultaten inzake onderwijs-efficiëntie

Bronnen: EC, OESO, WEF, NBB.

1 De indicatoren hebben betrekking op het jaar 2015 of 2016, behalve wat de tevredenheid van de burgers over het onderwijssysteem betreft (2014).

onderwijs of van een opleidingscertificaat. De nieuwe vereenvoudigde indeling van de opties in de tweede en derde graad van het secundair onderwijs alsook de mogelijkheid om zogeheten 'domein'- of 'campus'-scholen op te richten, beogen een betere studie- en richtingskeuze. Tevens is een van de doelstellingen van het strategisch plan voor de alfabetisering ('Strategisch plan geletterdheid 2017–2024') het significant verhogen van het aantal jongeren dat het secundair onderwijs verlaat met een alfabetiseringsniveau dat voldoende is om ten volle deel te nemen aan de samenleving en om te blijven leren.

Het upgraden van de vaardigheden dankzij permanente opleiding

Levenslang leren zou ervoor moeten zorgen dat tegelijkertijd nieuwe vaardigheden kunnen worden verworven of vaardigheden worden verdiept én dat

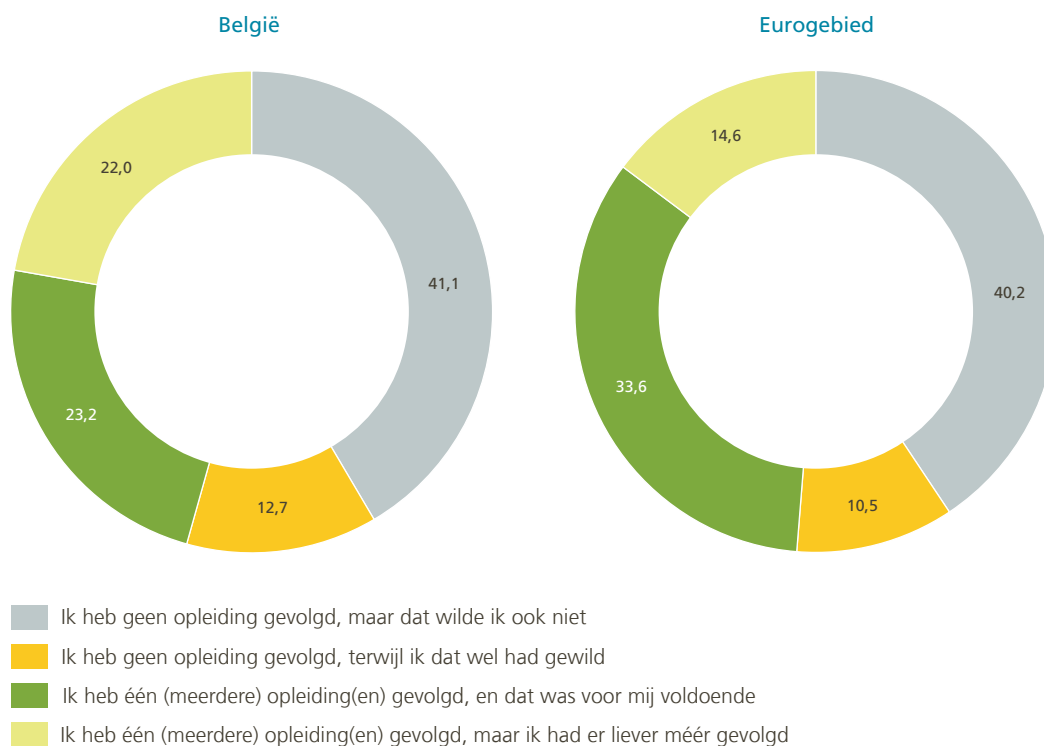
die vaardigheden beter of verder kunnen worden afgestemd op de nieuwe behoeften van de arbeidsmarkt. Het zou, tegen de achtergrond van de snelle technologische veranderingen, de transitie moeten vereenvoudigen van de achteruitgaande banen naar de opkomende beroepen. Volgens de gebruikelijke Europese indicator die is ontleend aan de Enquête naar de arbeidskrachten (EAK), zou in 2018, in België, 8,5 % van de 25-64-jarige volwassenen tijdens de vier weken vóór de enquête een (formele of informele) opleiding hebben gevolgd, een status quo ten opzichte van 2017 en een resultaat dat lager is dan het Europese gemiddelde (11,1 %).

Volgens de Enquête Volwasseneneducatie (voor het laatst gehouden in 2016), die focust op de twaalf maanden vóór de enquête en die aanvullende inzichten verschaft in de kenmerken van de opleidingsactiviteiten en de redenen en hinderpalen voor het deelnemen aan opleiding, is die ratio helemaal anders: 45,2 % van de

Grafiek 96

Nog veel terughoudendheid tegenover permanente opleiding

(in % van de 25-64-jarige respondenten, tijdens de twaalf maanden vóór de enquête, 2016)

Bron: EC (AES).

volwassenen had een opleiding gevolgd, wat ongeveer overeenstemt met het Europese gemiddelde. Bij diegenen die geen opleiding hadden gevolgd (54 %), beweerde de overgrote meerderheid geen belangstelling te hebben (41 %). Dat percentage is vergelijkbaar met dat in het eurogebied. In België gaf, in vergelijking met het eurogebied, een groter aandeel respondenten echter te kennen (meer) opleidingen te willen volgen (35 % tegen 25 %).

Het activeren van de vaardigheden verloopt traag

De ESI-dimensie 'activering van de vaardigheden' betreft de overgang naar het beroepsleven en de participatie aan de arbeidsmarkt (activiteitsgraad). De slechte positie van ons land ter zake wordt voornamelijk verklaard door de lage activiteitsgraad van de 20-24-jarigen

(47,5 % in 2018) en door de lagere activiteitsgraad van de 25-54-jarigen dan in de andere landen.

Ook andere aspecten van de activering van vaardigheden kunnen nog veel verbeterd worden. Het percentage voortijdig schoolverlaten is weliswaar gedaald, maar belooft in België nog ongeveer 8,6 % van de 18-24-jarigen. Er zijn grote verschillen tussen de gewesten (10,7 % in Brussel, tegen 9,9 % in Wallonië en 7,3 % in Vlaanderen). Ongeveer de helft van die voortijdige schoolverlaters heeft geen werk.

De transitie van werkloosheid of inactiviteit naar werk verloopt relatief langzaam. De OESO heeft de transitiepercentages berekend voor de 25-59-jarigen, op basis van de gegevens van de SILC-enquête (Statistics on Income and Living Conditions). Het transitiepercentage van inactiviteit naar werk ligt in België laag, namelijk op gemiddeld 12 % over de periode 2005-2015, tegen

19 % voor de Europese landen als geheel. Net als in alle andere landen, is de transitie vanuit inactiviteit geringer dan die voor de werkzoekenden: uit de gegevens blijkt dat het transitiepercentage van werkloosheid naar werk in België 30 % bedraagt, tegen gemiddeld 44 % in de EU. Er is niet enkel behoefte aan opleiding, maar ook aan intensieve begeleiding en financiële stimuli om de werkgelegenheidsgraad te verhogen, in het bijzonder die van de laaggeschoolden.

Er is vooruitgang nodig om de vaardigheden geschikt te maken ...

De dimensie 'geschiktheid van de vaardigheden' focust op de mate waarin de beschikbare vaardigheden voorzien in de huidige en toekomstige behoeften.

In dat opzicht verwacht Cedefop dat in de toekomst meer dan de helft van de banen hoge vaardigheden zullen vereisen. Dat komt door, onder meer, sectorale verschuivingen naar meer dienstverlening aan ondernemingen en meer niet-marktdiensten, die een vraag zullen creëren naar bepaalde beroepsgroepen (verzekeringen, justitie, studie en onderzoek), maar

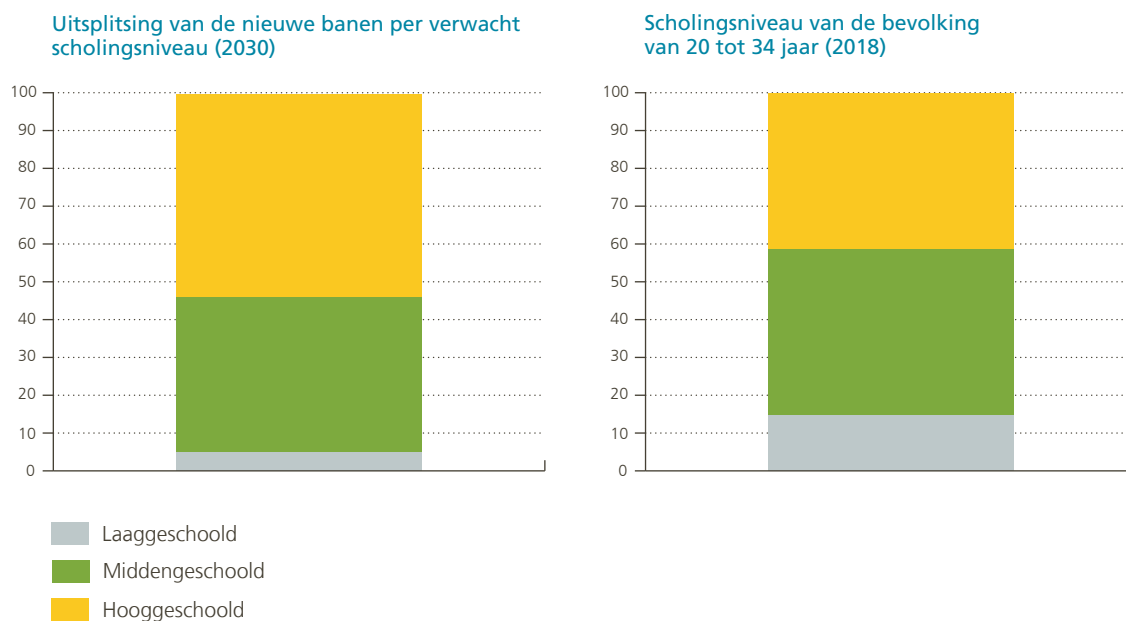
ook naar tal van beroepen in de gezondheidszorg. Bovendien lopen momenteel enkel de hooggekwalificeerde functies een kleiner risico op digitalisering. Gaat men echter het scholingsniveau na van de nieuwkomers op de arbeidsmarkt (de 20-34-jarigen), dan blijkt dat er, in vergelijking met de verwachte vaardigheden, te weinig afgestudeerden van het hoger onderwijs zijn.

Die mismatches zijn op dit ogenblik reeds duidelijk. Aan de vraagzijde komen ze, onder meer, tot uiting in de vacaturegraad – dat is het aantal vacante betrekkingen ten opzichte van het totale aantal beschikbare (ingenomen en openstaande) arbeidsplaatsen –, die over de eerste drie kwartalen van 2019 gemiddeld 3,5 % beliep, wat internationaal beschouwd bijzonder hoog is.

Ook de beroepen die 'onder spanning' staan, zijn in dat opzicht informatief. De openbare diensten voor arbeidsvoorziening bestuderen de functies waarvoor de problemen inzake indienstneming groter zijn dan de mediaan; dat zijn de knelpuntberoepen. Los van de natuurlijke termijn die nodig is om het aanbod van en de vraag naar arbeid op elkaar af te stemmen

Grafiek 97

De mismatches op de arbeidsmarkt zullen toenemen

Bronnen: Cedefop, Eurostat.

(selectie van de kandidaten, indienstnemingsprocedure, enz.), kunnen andere factoren van structurele aard dat proces beïnvloeden. Die factoren betreffen een zowel kwantitatief als kwalitatief ontoereikend arbeidsaanbod, de mobiliteit of de voorgestelde arbeidsvoorwaarden (te laag loon, atypische werkuren, zwaar werk, enz.). Dezelfde functies komen vaak in de drie gewesten voor op de lijst met knelpuntberoepen, maar in verschillende verhoudingen. Er zijn echter ook bepaalde gewestelijke specificiteiten. In Vlaanderen zijn de moeilijkst in te vullen posities die van schoonmaakpersoneel, technische beroepen, en de beroepen in de gezondheidszorg en de hulpverlening aan personen. In Wallonië zijn het de technische beroepen, en beroepen in de bouw, het transport en de logistiek. In Brussel gaat het voornamelijk om administratieve functies, IT-beroepen, ingenieurs en kaderfuncties. De Franse Gemeenschap ervaart zeer grote problemen om leerkrachten te vinden. In de drie gewesten is de behoefte aan digitale vaardigheden transversaal aanwezig via de technische, administratieve en IT-functies.

Tegen de achtergrond van de vergrijzing die de groei van de beroepsbevolking afremt, de tekorten op de arbeidsmarkt en sommige functies die reeds vele jaren als knelpuntberoepen worden beschouwd, kan de Belgische economie zich enkel blijven ontwikkelen indien, net als in het verleden, buitenlandse arbeidskrachten worden ingeschakeld, via detacheringen of werkvergunningen. De economische immigratie van personen afkomstig uit derde landen – andere landen dan die van het Schengengebied en van de Europese Economische Ruimte – is streng gereguleerd. Een 'arbeidskaart B' is gelinkt aan een beroepsactiviteit bij een Belgische werkgever en is van beperkte duur. Sinds januari 2019 wordt een onderscheid gemaakt tussen een arbeidskaart B voor een betrekking van minder dan 90 dagen en de gecombineerde vergunning voor niet-Europese burgers die langer dan 90 dagen in België willen verblijven en werken.

... om het hoofd te bieden aan de digitale transformatie

Het diploma blijft voor werkgevers een zeer belangrijk signaal. België heeft trouwens de voor 2020

gestelde doelstelling ruimschoots bereikt: in 2018 beschikte 48 % van de 30-34-jarigen over een diploma van het hoger onderwijs, dat was 1 procentpunt méér dan beoogd. Sinds het begin van de jaren negentig is dat aandeel met meer dan 20 procentpunt gestegen. Brussel heeft het hoogste percentage afgestudeerden (56 %), gevolgd door Vlaanderen (48 %) en Wallonië (43 %).

De universiteit is niet de enige weg naar een snelle en duurzame inschakeling op de arbeidsmarkt. Dat is ook het geval voor professionele bachelors in sommige richtingen en afgestudeerden van het secundair onderwijs in specifieke technische of beroepsrichtingen.

Vanwege de digitalisering van de economie, zal er in de toekomst bij de hooggekwalificeerde functies steeds meer vraag zijn naar beroepen die een opleiding vereisen in wetenschappen, wiskunde, statistiek en informatie- en communicatietechnologie alsook in engineering, industrie en bouw. Ondanks het grote percentage afgestudeerden van het hoger onderwijs, had in 2018 echter slechts 21 % van de nieuwe 30-34-jarige afgestudeerden voor een van die richtingen gekozen. Die vaststelling geldt des te meer voor de vrouwen aangezien amper 5 % van de vrouwelijke afgestudeerden een diploma behaalde in een van die domeinen, terwijl er meer vrouwen dan mannen zijn die hogere studies aanvatten. Naast het scholingsniveau zullen alle functies meer en meer technologische en digitale vaardigheden vereisen.

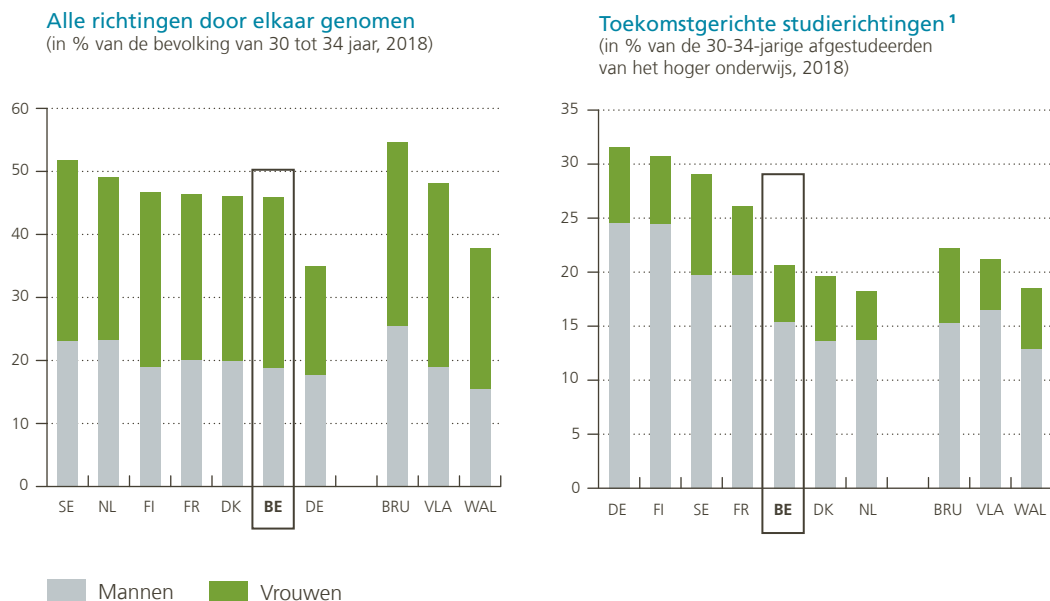
Slechts één afgestudeerde op vijf komt uit een STEM-richting en minder dan één op drie personen beschikt over geavanceerde digitale vaardigheden

Volgens Eurostat beschikte in 2017 61 % van de Belgen tussen 16 en 74 jaar over algemene digitale basis- of meer geavanceerde vaardigheden

(bepaald op grond van de computerhandelingen die de betrokkene kan uitvoeren). Dat percentage blijft, ofschoon het iets hoger ligt dan het Europese gemiddelde (57 %), duidelijk onder de resultaten van de landen die het best presteren, namelijk Luxemburg (85 %), Nederland (79 %) en Zweden (77 %). Met minder dan één persoon op drie die over meer geavanceerde digitale vaardigheden beschikken en een gering aandeel afgestudeerden in ICT (België is een van de drie Europese landen die in deze dimensie het slechtst scoren), beperkt deze schaarste de Belgische ondernemingen in hun vermogen om voordeel te halen uit de door de digitale technologieën geboden mogelijkheden.

Grafiek 98

Afgestudeerden van het hoger onderwijs: een internationale vergelijking

Bron: Eurostat.

1 Opleidingen in wetenschappen, wiskunde, statistiek, ICT, engineering, industrie en bouw.

Er zijn actieplannen en projecten gelanceerd om het aantal afgestudeerden in de STEM-opleidingen (wetenschappen, technologie, engineering en wiskunde) te laten stijgen. Die opleidingen zorgen voor de beroepen van morgen in een economie die steeds meer kennisintensief is en gemodelleerd wordt door de digitale transformatie. In de Franse Gemeenschap zijn diverse initiatieven omgezet in politieke maatregelen. Gedurende de schoolloopbaan zouden de gemeenschappelijke basisjaren aldus meer moeten focussen op de STEM- en op de digitale vaardigheden. Het opbouwen van die vaardigheden maakt de kern uit van de in oktober 2018 goedgekeurde Digitaliseringsstrategie voor het onderwijs ('Stratégie numérique pour l'éducation'), die tot doel heeft de achterstand inzake digitaal onderwijs in te halen. Vlaanderen gaat door met de uitvoering van het 'STEM-actieplan 2012-2020'. Dat plan is bedoeld om de opleidingen en loopbanen in dat domein aantrekkelijker te maken met oog voor gendergelijkheid.

Werken in goede omstandigheden sorteert een sterk positief effect op het sociaal welzijn en op de gezondheid van de mens

Het in degelijke omstandigheden uitoefenen van een baan waarvoor iemand over de vereiste vaardigheden beschikt, is van cruciaal belang om volop deel te nemen aan de samenleving en om de armoedevallen en sociale uitsluiting te vermijden.

Volgens de OESO verleent een hoger scholingsniveau het individu de middelen om zijn leef- en werkomstandigheden te verbeteren, en om bovendien een gezondere levensstijl aan te houden en toegang te hebben tot passende gezondheidszorg. In België is, volgens de statistieken van de OESO, de levensverwachting op 30 jaar van de mannen met het hoogste scholingsniveau ongeveer zes jaar langer dan die van minder opgeleide mannen. Voor de vrouwen bedraagt het verschil ongeveer vier jaar.

De loopbanen moeten verlengd en getransformeerd kunnen worden indien aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Behalve investeren in onderwijs en opleiding, impliceert dit dat het werk anders wordt georganiseerd, met de klemtoon op de haalbaarheid ervan. De organisatie van de arbeidstijd, de mogelijkheid om deeltijds te werken, de verhoging van de beroepsmobiliteit en de aanpassing van de werkplek zijn evenzoveel factoren die daar kunnen toe bijdragen.

De kwaliteit van een professionele carrière wordt bepaald door, onder meer, de sociale omgeving waarin de activiteit wordt uitgeoefend, met andere woorden door de arbeidsrelaties. Voor personen op arbeidseleeftijd is werkgelegenheid een van de voornaamste manieren om dat sociaal weefsel op te bouwen. De contacten met collega's, management en klanten, het dagelijks leven in het bedrijf, enz. moeten eenieder de kans bieden zich op menselijk vlak te ontwikkelen, en tegelijkertijd deel te nemen aan de economische bedrijvigheid. Bevredigende sociale relaties op de werkplek zorgen voor een sereen klimaat, wat werken in teamverband productiever maakt. Evenzo kunnen motiverende elementen bepalend zijn voor de gezondheid

Een hoogwaardige baan uitoefenen verhoogt het welzijn

en het welzijn op het werk; naast het sociaal contact hebben de beheersing van het werk en belonende beroepservaringen positieve effecten.

Gegevens over Vlaanderen tonen aan hoe belangrijk de jobkwaliteit is voor de loopbaanverlenging (Vlaamse werkbaarheidsmonitor, 2019). Onder de loontrekkeners van 40 jaar en ouder die een werkbaar werk uitoefenen (wat in deze context betekent dat geen enkel knelpunt¹ wordt vermeld inzake de haalbaarheid van het werk), gaat bijna 81 % van de respondenten ervan uit te kunnen werken tot aan de wettelijke pensioenleeftijd. Die verhouding daalt systematisch naarmate het aantal knelpunten toeneemt: ze daalt tot 56 % voor de personen die één knelpunt melden, tot 36 % voor die welke er twee vermelden, en zelfs tot 17 % voor de werknemers die in hun huidige baan drie of meer knelpunten aangeven.

Uit analyses van de Hoge Raad voor de Werkgelegenheid blijkt dat, ceteris paribus, mensen

1 De knelpunten of risico-indicatoren waar in het kader van de Vlaamse werkbaarheidsmonitor rekening mee wordt gehouden, zijn onder meer het feit dat de hiërarchie ondersteuning biedt aan de loontrekkenden, de arbeidsvoorwaarden, de autonomie, enz.

met een handicap duidelijk minder kansen hebben om werk te vinden dan mensen in goede gezondheid. Iets minder dan 50 % van de mensen die zich in de ad-hocmodule van de Enquête naar de arbeidskrachten van 2011 gehandicapt verklaarden, waren in België professioneel actief, tegen bijna 67 % van de personen die geen langdurige gezondheidsproblemen hadden. Omgekeerd blijken werklozen veel vaker dan werkenden (chronisch) ziek te zijn.

Opleiding en gezondheid vormen samen wat – in het kader van de aanvullende indicatoren naast het bbp – door het FPB het ‘menselijk kapitaal’ wordt genoemd. Dit laatste is onontbeerlijk voor het welzijn van de toekomstige generaties. Het komt bovenop andere kapitaalvoorraden (het sociaal, het economisch en het milieukapitaal) die, samen, de intergenerationele gelijkheid kunnen vrijwaren of verbeteren. Dit type meting en, ruimer, de aanvullende indicatoren naast het bbp worden toegelicht in Kader 10.

KADER 10

Verloop van de aanvullende indicatoren naast het bbp

De duurzame ontwikkeling van een samenleving vereist dat op een geïntegreerde wijze rekening wordt gehouden met economische, sociale en ecologische overwegingen. Met name de Europese Commissie (EC), de Verenigde Naties (VN) en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) hebben van inclusieve en duurzame groei een politieke doelstelling gemaakt en diverse initiatieven genomen om die groei te bevorderen. In overeenstemming daarmee heeft de Belgische wetgever het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) en het Federaal Planbureau (FPB) de opdracht gegeven aanvullende indicatoren op te stellen, op basis waarvan de ontwikkeling van onze samenleving anders kan worden benaderd dan uit het oogpunt van de productie en het meten ervan aan de hand van het bbp.

Krachtens de wet van 14 maart 2014, ter aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen, heeft het FPB een lijst met aanvullende indicatoren opgesteld die de levenskwaliteit, de menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de ecologische duurzaamheid moeten meten. Sinds die indicatoren in februari 2016 voor het eerst werden gepubliceerd, verschijnen ze jaarlijks in het door het INR en het FPB gepubliceerd verslag over de ‘Aanvullende indicatoren naast het bbp’. Een synthese van de resultaten van de 2020-editie volgt hieronder.

De 67 beschouwde indicatoren zijn conceptueel gestructureerd rond de drie dimensies op basis waarvan de definitie ‘duurzame ontwikkeling’ wordt benaderd. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen het welzijn van de huidige generatie in België (‘Hier en nu’), het welzijn van de toekomstige generaties (‘Later’) en de impact van de Belgische samenleving op het welzijn van inwoners van andere landen (‘Elders’). Ze worden ook op dezelfde manier voorgesteld als de 17 doelstellingen inzake duurzame ontwikkeling (sustainable development goals of SDG’s) in het ‘Programma voor duurzame ontwikkeling tegen 2030’ van de VN. Die SDG’s en hun monitoringindicatoren worden steeds meer het referentiekader om de ontwikkeling van de samenleving te meten in de landen die het Programma hebben ondertekend.

Voor sommige dimensies zijn overigens samengestelde indicatoren ontwikkeld. De samengestelde indicator van het huidige welzijn ‘Hier en nu’ (W_{HN}) is geactualiseerd op het niveau van België en van

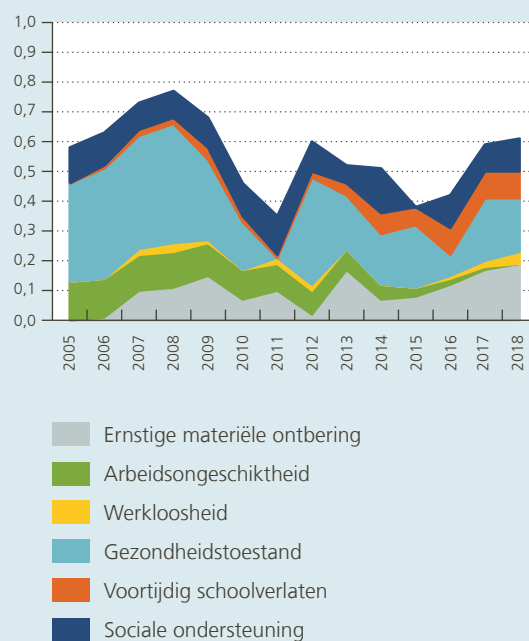
diverse bevolkingsgroepen, terwijl voor de dimensie 'Later' nieuwe samengestelde indicatoren zijn uitgewerkt.

Verloop van het huidig welzijn

De W_{HN} -indicator meet het verloop van het welzijn en beoogt de wijzigingen ervan zo goed mogelijk weer te geven. Die indicator is na de economische en financiële crisis fors verslechterd en in 2011 bevond hij zich op een bodempeil, als gevolg van de achteruitgang van de algemene gezondheidstoestand van de bevolking in die periode. Sinds 2015 is hij opnieuw gestegen en tien jaar na het uitbarsten van de crisis heeft hij opnieuw een niveau bereikt dicht in de buurt van dat van 2005, hoewel hij veel lager blijft dan vóór de crisis. Tussen 2005 en 2018 hebben een aantal verbeteringen in de sociaal-economische sfeer (lagere werkloosheidsgraad, en minder ernstige materiële ontbering en voortijdig schoolverlaten) de verslechtering van de gemiddelde gezondheidstoestand van de Belgen en de verergering van hun arbeidsongeschiktheid gecompenseerd.

Uitsplitsing van de indicator voor welzijn 'Hier en nu' (W_{HN})¹

(schaal van 0 tot 1)

Bron: FPB.

¹ Een stijging van de indicatoren wijst op een verbetering van het welzijn. 0 komt overeen met een situatie waarin de zes indicatoren zich over de periode 2005-2018 gelijktijdig op hun laagste niveau zouden bevinden, terwijl 1 overeenkomt met een situatie waarin ze alle gelijktijdig hun maximum over die periode zouden bereiken.

Aangezien in de Belgische bevolking grote verschillen qua welzijn bestaan, werden in het vorige verslag elf samengestelde indicatoren uitgewerkt op basis waarvan het verloop van het huidige welzijn kan worden gemeten voor vrouwen en mannen, voor vier leeftijdscategorieën en voor vijf inkomensgroepen. Daaruit blijkt dat de crisis een zwaardere impact heeft gehad op het welzijn van de mannen dan op dat van de vrouwen. Het verloop van het welzijn van de vier geanalyseerde leeftijdscategorieën (16-24 jaar, 25-49 jaar, 50-64 jaar en 65-plussers) is contrastrijker: alle categorieën werden door de economische en financiële crisis getroffen, maar enkel de indicator van de 65-plussers is nadien aanmerkelijk verbeterd; in 2018 bevond hij zich op een aanzienlijk hoger niveau dan in 2005. Voor de andere drie groepen was de achteruitgang van het welzijn na de crisis kennelijk persistenter: pas in 2018 naderde hun welzijn opnieuw het niveau van 2005. Tegen de achtergrond van de vergrijzing van de bevolking en gelet op de vele uitdagingen die voor ons liggen, is de achteruitgang van het welzijn van de 16-64-jarigen zorgwekkend. In België behoren de meeste arbeidskrachten immers tot die bevolkingsgroep.

De kapitaalvoorraad moet worden gevrijwaard om de billijkheid tussen de generaties en een houdbare ontwikkeling te garanderen

In de 2020-editie van het verslag stelt het FPB voor om het toekomstig welzijn (dimensie 'Later') te meten aan de hand van een benadering via de kapitaalvoorraad. Aangezien niet bekend is waaruit het welzijn van de toekomstige generaties zal bestaan, en evenmin hoe het moet worden voortgebracht, bestaat deze aanpak erin het verloop te meten van de voorraden essentiële hulpbronnen om het welzijn van die generaties te produceren. Zodoende gaat men ervan uit dat hun welzijn zal afhangen van de resterende middelen, waarvan sommige noodzakelijk zijn om een welzijnsniveau te handhaven dat ten minste gelijk is aan dat van de huidige generatie.

Het begrip 'menselijk kapitaal' dekt de gezondheid op individueel niveau alsook de bekwaamheden en vaardigheden die bijdragen tot de inzetbaarheid en tot de verbetering van de arbeidsinkomens. Het 'sociaal kapitaal' betreft de kwaliteit van de interpersoonlijke relaties, zowel individueel als op het niveau van de gemeenschap. De natuurlijke hulpbronnen (de lucht, het water en de aarde) en alle levende soorten (de biodiversiteit) maken deel uit van het 'milieukapitaal'. Het 'economisch kapitaal', ten slotte, is de som van de economische activa van een land en omvat de productiemiddelen, de bestaande infrastructuur, de immateriële activa (kennis) en de financiële activa, en dat zowel voor de gezinnen en de ondernemingen als voor de overheidssector.

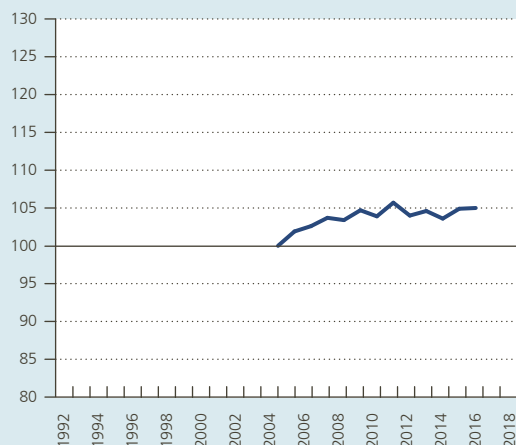
De indicator van het 'menselijk kapitaal' is sinds 2005 gestegen. Hij werd voornamelijk bepaald door het verloop van de indicator van de afgestudeerden van het hoger onderwijs. De indicator 'sociaal kapitaal' bleef relatief stabiel en toont derhalve geen enkele blijvende tendens. Het 'milieukapitaal' is er sinds 1992 duidelijk op achteruitgegaan. Onder de beschouwde componenten is enkel de indicator met betrekking tot de waterkwaliteit sinds 2008 verbeterd. Wat de luchtkwaliteit betreft, is de CO₂-concentratie wereldwijd blijven stijgen (het is die schaal die in rekening wordt gebracht, aangezien CO₂ zich snel in de atmosfeer verspreidt). De uitstoot van broeikasgassen in België is verminderd, maar in onvoldoende mate om de ontwikkeling van de vervuiling te keren. Ook de domeinen van de ruimtelijke ordening en de biodiversiteit zijn erop achteruitgegaan. De indicator van het 'economisch kapitaal', ten slotte, is over de periode 1995-2018 gestegen, ook al liet hij tijdens de jaren na de crisis een lichte daling optekenen. Zowel de indicator van de fysieke kapitaalvoorraad als de kennisindicator droeg tot die stijging bij.

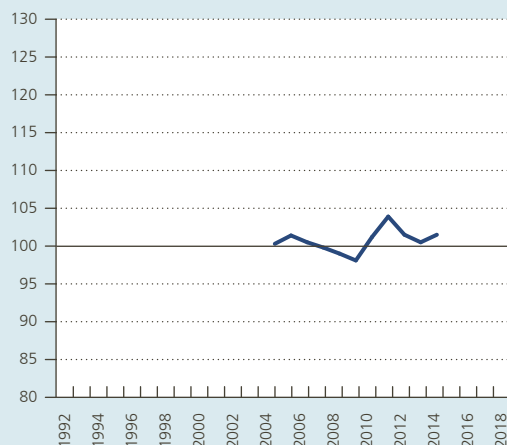
Samengestelde kapitaalindicatoren voor de toekomstige generaties

(100 = referentiejaar¹)

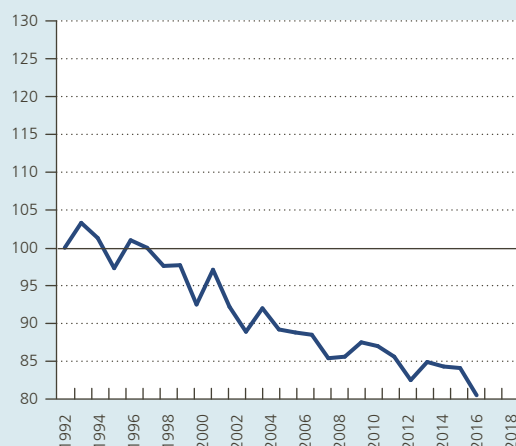
Menselijk kapitaal

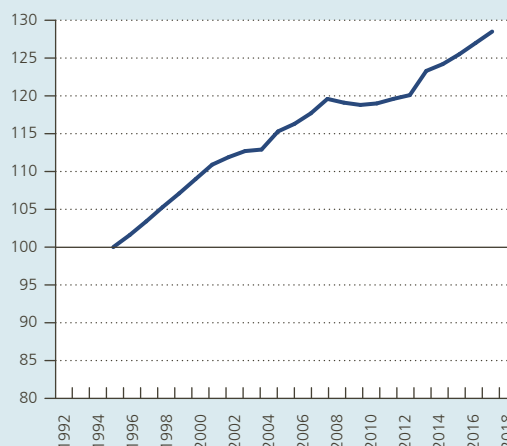
Sociaal kapitaal

Milieukapitaal

Economisch kapitaal

Bron: FPB.

¹ De indicatoren zijn genormaliseerd op 100 voor een referentiejaar dat overeenstemt met het eerste jaar waarvoor alle componenten van de samengestelde indicator beschikbaar zijn.

Wat de duurzaamheid van het welzijn betreft, kan de verslechtering van de huidige gezondheidstoestand van de Belgen de levensverwachting in goede gezondheid en, derhalve, het menselijk kapitaal ongunstig beïnvloeden. De sterkst betrokken bevolkingsgroep zijn de 16-64-jarigen, wat die ontwikkeling des te schadelijker maakt aangezien het de bevolking op arbeidsleeftijd betreft. De toename van het menselijk en het economisch kapitaal heeft de sociaal-economische ontwikkeling van België mogelijk gemaakt. Er moet nochtans worden op gewezen dat de indicator van het sociaal kapitaal, die betrekking heeft op de relaties met personen en instellingen, de afgelopen jaren relatief stabiel is gebleven. Aangezien een

ontwikkeling houdbaar is als de kapitaalvoorraden op z'n minst simultaan gehandhaafd blijven, blijkt uit de analyse van het FPB evenwel dat de huidige ontwikkeling in België, op basis van de momenteel gehanteerde samengestelde kapitaalindicatoren, niet houdbaar zou zijn op lange termijn. Het verloop van de hierna toegelichte individuele indicatoren biedt een aanvullend beeld dat de analyse verrijkt.

Verloop van de individuele indicatoren

Van de door het FPB geïnventariseerde 67 aanvullende indicatoren naast het bbp, hebben er 41 betrekking op de dimensie 'Hier en nu', die het welzijn van de Belgen en het verloop ervan sinds 1990 betreft. Hoewel de meeste van die SDG-gerelateerde indicatoren niet significant in een specifieke richting evolueren, blijkt dat:

- het onderwijs (SDG 4), de gendergelijkheid (SDG 5) en de vrede en de justitie (SDG 16) gunstig evolueren, wat betekent dat ze dichterbij hun doelstelling komen;
- de armoede (SDG 1) een ongunstige ontwikkeling toont;
- de indicatoren in verband met de gezondheid (SDG 3) een gemengd verloop laten optekenen: de indicatoren in verband met de levensverwachting en met de voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen en verkeersongevallen verbeteren en getuigen van de langere levensduur, terwijl de subjectieve indicatoren afkomstig van enquêtes naar de perceptie van de gezondheidstoestand verslechteren, wat wijst op een achteruitgang van de algemene gezondheidstoestand.

Een vergelijking van deze indicatoren met die op EU-niveau of, bij gebrek daaraan, met die van de drie buurlanden valt overwegend gunstig uit voor België vermits er, van de 29 indicatoren die kunnen worden vergeleken, in ons land 18 hoger liggen.

De dimensie 'Later' focust op het vermogen van de Belgen om hun welzijn in de toekomst te handhaven, en zelfs te verbeteren. Ze wordt beoordeeld op basis van 34 indicatoren, vooral afkomstig van de milieugebonden SDG's, namelijk: voeding (SDG 2), gezondheid (SDG 3), onderwijs (SDG 4), water (SDG 6), energie (SDG 7), infrastructuur (SDG 9), consumptie- en productiewijzen (SDG 12), klimaat (SDG 13), het leven in het water en op het land (SDG 14 en 15) en de middelen om het 'Wereldwijd partnerschap voor duurzame ontwikkeling' te implementeren (SDG 17). De meeste van die indicatoren evolueren gunstig, op twee opmerkelijke uitzonderingen na:

- de levensverwachting in goede gezondheid (SDG 3), die niet significant evolueert in de ene of de andere richting;
- en de indicator met betrekking tot de populatie weidevogels (SDG 15) – een van de zeldzame indicatoren van de biologische diversiteit die over een lange periode beschikbaar zijn –, die zich verwijderd van zijn doelstelling.

Vergeleken met de situatie in de rest van Europa, vallen 14 indicatoren op de 24 die betrekking hebben op de dimensie 'Later' gunstiger uit voor België, vooral wat de sociale of maatschappelijke indicatoren betreft, terwijl de milieu-indicatoren het in België niet goed doen.

De vijf indicatoren met betrekking tot de dimensie 'Elders' geven de impact weer die de Belgische samenleving heeft op het ontwikkelingsvermogen van de andere landen en op het welzijn van hun bevolking. De indicatoren in verband met het verbruik van natuurlijke hulpbronnen (energie (SDG 7) en grondstoffen (SDG 12) en met de uitstoot van broeikasgassen (SDG 13) evolueren gunstig, terwijl de indicator betreffende de officiële ontwikkelingshulp (SDG 17) stabiel, maar onder zijn doelstelling blijft.

Enkel het binnenlands materiaalverbruik doorstaat gunstig de vergelijking tussen België en de EU of de drie buurlanden.

Van de 67 indicatoren kunnen er 46 worden uitgesplitst per bevolkingsgroep, meer bepaald op basis van geslacht, inkomensniveau, scholingsniveau of leeftijd. Vanaf de 2020-editie worden 33 indicatoren ook uitgesplitst volgens de drie gewesten, op voorwaarde dat zulks relevant blijkt en de gegevens beschikbaar zijn; het FPB heeft ze echter nog niet geanalyseerd. Wat de overige uitsplitsingen betreft, blijkt dat:

- volgens het geslacht (28 indicatoren) heel wat verschillen verkleinen, ook al blijven er meerdere grote discrepanties bestaan, meestal ten nadele van de vrouwen. De laatste jaren worden de verschillen voor een aantal indicatoren echter groter, namelijk: het risico op armoede, de zeer geringe arbeidsintensiteit, de gezondheidsinschatting, de langdurige arbeidsongeschiktheid en het veiligheidsgevoel in de openbare ruimte;
- volgens het inkomensniveau (15 indicatoren) de situatie gunstiger is voor de hogere inkomenscategorieën;
- volgens het scholingsniveau (12 indicatoren) de omstandigheden gunstiger zijn voor de hogergeschoolden, en dat de verschillen eerder groter worden (in het bijzonder wat het armoederisico betreft). De situatie is vooral nadelig voor de personen die ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs hebben behaald. Op te merken valt dat, sinds 2016, de verschillen kleiner worden voor de werkloosheidsgraad en voor de jongeren die niet werken en evenmin onderwijs of opleiding volgen;
- er volgens de leeftijd (14 indicatoren) leeftijdsgebonden niveauverschillen bestaan (gezondheid, arbeidsongeschiktheid, werkgelegenheids- of werkloosheidsgraad), waarbij de ontwikkelingen vaak gunstiger zijn voor de ouderen dan voor de jongeren (met uitzondering van, onder meer, het armoederisico voor de 65-plussers, dat sinds 2015 niet langer verbetert).

Overeenkomstig zijn opdracht werkt het FPB de indicatoren ieder jaar bij. In voorkomend geval worden ze aangepast aan de ontwikkeling van de kennis en aan het verloop van het maatschappelijk debat. Afhankelijk van de beschikbaarheid van de gegevens, dekt de databank de periode 1990-2018. Ze is doorzoekbaar op www.indicators.be.